

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 75 | 2021 | št. 1-2 (163) | str. 1-301

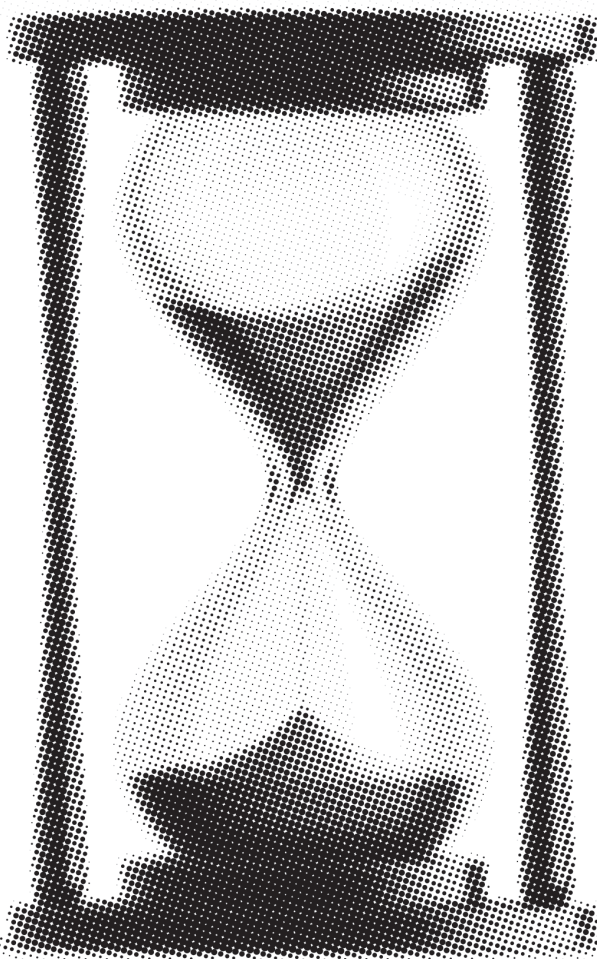

Gregor Sraka, *Jerome's relations to the area of the Western Balkans and the Northern Adriatic in the time of his sojourn in the East (375-420)* • Bernarda Zupanek, *Late Roman Emona: Understanding the transformation of the city* • Josip Banić, *The Mystery of Merania: A New Solution to Old Problems (Holy Roman Empire and the Kingdom of Croatia-Dalmatia during the Investiture Controversy) (Part 2)* • Jernej Kotar, *Deželni glavarji na Krnjskem v srednjem veku* • Goranka Kreačič, *»Važno je prijateljstvo, ki naj ostane«: zgodba o prijateljstvu in političnem udejstvovanju petih mladoliberalcev* • Petra Kim Krasnič, *Integracija ruske emigracije v Jugoslavijo med letoma 1918 in 1941* • Miran Komac, *Pobijanje Ciganov med drugo svetovno vojno v Sloveniji* • Danijel Vojak, *Genocidno stradanje Roma na širem zagrebačkom području za vrijeme Drugog svjetskog rata, 1941.–1945.*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 75 | 2021 | št. 1-2 (163) | str. 1–301

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 6. aprila 2021.

Prevodi: Saša Mlacović (angleščina, nemščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2021: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBASI2X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

Prelom: ABO grafika d.o.o. – zanj Igor Kogelnik

Tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, maj 2021

Naklada: 780 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on April 6, 2021.

Translated by: Saša Mlacović (English, German)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2021): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBAS12X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, May 2021

Print Run: 780 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

KAZALO – CONTENTS

Peter Štih , Ob petinsedemdesetem letniku Zgodovinskega časopisa	7
On the Occasion of the 75th Year of Zgodovinski časopis/ Historical Review	

Razprave – Studies

Gregor Sraka , Jerome's relations to the area of the Western Balkans and the Northern Adriatic in the time of his sojourn in the East (375–420)	10–25
Hieronimovi stiki z območjem zahodnega Balkana in severnega Jadrana v času njegovega prebivanja na Vzhodu (375–420)	
Bernarda Županek , Late Roman Emona: Understanding the transformation of the city.....	26–41
Poznorimska Emona: razumevanje transformacije mesta	
Josip Banić , The Mystery of Merania: A New Solution to Old Problems (Holy Roman Empire and the Kingdom of Croatia-Dalmatia during the Investiture Controversy) (Part 2)	42–92
Skrivnost Meranije: nove rešitve starih problemov (Sveto rimsko cesarstvo ter Kraljevina Hrvaška - Dalmacija v času investiturnega boja) (2. del)	
Jernej Kotar , Deželni glavarji na Kranjskem v srednjem veku	94–150
Provincial Governors of Medieval Carniola	
Goranka Kreačič , »Važno je prijateljstvo, ki naj ostane«: zgodba o prijateljstvu in političnem udejstvovanju petih mladoliberalcev	152–187
“Important is the friendship that remains”: A Story of Friendship and Political Activities of Five Young Liberals	
Petra Kim Krasnić , Integracija ruske emigracije v Jugoslavijo med letoma 1918 in 1941	188–215
The Integration of Russian Emigration into Yugoslavia between 1918 and 1941	

Miran Komac , Pobijanje Ciganov med drugo svetovno vojno v Sloveniji	216–239
Mass Killings of Gypsies during World War II in Slovenia	

Danijel Vojak , Genocidno stradanje Roma na širem zagrebačkom području za vrijeme Drugog svjetskog rata, 1941.–1945.	240–265
Genocidal Killings of Romanies in the Broader Area of Zagreb during World War II, 1941–1945	

Jubileji – Anniversaries

Dr. Jože Prinčič – sedemdesetletnik (Aleksander Lorenčič)	268–271
Marking the 70th Birthday of Dr. Jože Prinčič	

V spomin – In memoriam

Poslovil se je profesor dr. Jože Žontar (Matevž Košir)	274–277
In Memoriam: Prof. Dr. Jože Žontar	

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Simon Malmenvall, Kultura Kijevske Rusije in krščanska zgodovinska zavest (Matic Batič)	280–282
--	---------

Gabriele Haug-Moritz, Hans Peter Hye, Marlies Raffler ur.), Adel im “langen” 18. Jahrhundert (Sašo Jerše, Filip Draženović)	283–286
--	---------

Boris Golec (ur.), Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem (Janez Mlinar).....	287–290
--	---------

Jurij Perovšek, Mojca Šorn (ur.), Narod – politika – država: Idejnopolitični značaj strank na Slovenskem od konca 19. do začetka 21. stoletja (Irena Selišnik)	291–294
--	---------

Michael Stolleis (Hg.), Juristen. Ein biographisches Lexikon. Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert (Jože Maček)	295–297
--	---------

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	298–301
Instructions for Authors	

Ob petinsedemdesetem letniku Zgodovinskega časopisa

Spoštovane bralke in bralci!

Z zvezkom, ki je pred vami, se začena 75. letnik Zgodovinskega časopisa. Tri četrto stoletja revije, ki ima med današnjo slovensko zgodovinopisno periodiko najdaljšo zgodovino neprekinjenega izhajanja, je jubilej, ob katerem se velja na kratko ozreti na prehojeno pot.

Prvi zvezek, ki je bil obenem prvi letnik Zgodovinskega časopisa, je nosil letnico 1947, izšel pa je 12. junija 1948. Od takrat je z današnjim vred izšlo 163 samostojnih zvezkov Zgodovinskega časopisa v obsegu okrog 35.000 strani. Na leto izidejo štiri številke, ki so od leta 2002 tiskane v dveh zvezkih (št. 1-2, 3-4). Vsi letniki Zgodovinskega časopisa so v elektronski obliki dostopni tudi na naši spletni strani (<http://www.zgodovinskicasopis.si>). Iz njih je razvidno, da pokriva Zgodovinski časopis celotno slovensko zgodovino v kronološkem, geografskem in tematskem oziru in da kot glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije načrtno spremlja slovensko zgodovinopisje. Obenem se z objavami v tujih jezikih vedno bolj odpira tudi mednarodni strokovni javnosti.

Ob izidu stotega zvezka Zgodovinskega časopisa leta 1995 je tedanji odgovorni urednik Vasilij Melik za predhodnico naše publikacije označil časopis *Mitteilungen des historischen Vereins für Krain*, ki je začel izhajati že leta 1846. Za prednika Zgodovinskega časopisa pa je imel slovenski pandan istega časopisa, *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, ki so začela izhajati leta 1891. Obe glasili sta se leta 1911 združili v, kot so takrat rekli, »poliglotsko« *Carniolo*, ki se je po prevratu leta 1919 preimenovala v *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo*. Ta je nato izhajal do leta 1945, nakar ga je nasledil Zgodovinski časopis.

V Zgodovinskem časopisu so objavljali vsi slovenski zgodovinarji in zgodovinarke, ki so zaznamovali slovensko zgodovinopisje od druge svetovne vojne naprej, in to se v njem na svojevrsten način tudi zrcali. O tem smo pred desetletjem pripravili okroglo mizo z naslovom *Slovensko zgodovinopisje po drugi svetovni vojni v zrcalu Zgodovinskega časopisa* (Zgodovinski časopis 67, 2013, 494–512). V historiografskem zrcalu je zaradi pluralizacije zgodovinopisnega periodičnega prostora seveda vedno več podob, namerava pa Zgodovinski časopis tudi vnaprej ohraniti svoje izstopajoče mesto v njem.

Peter Štih, odgovorni urednik Zgodovinskega časopisa

Razprave

Goranka Kreačič

»Važno je prijateljstvo, ki naj ostane«: zgodba o prijateljstvu in političnem udejstvovanju petih mladoliberalcev

Goranka Kreačič, predm. učit. svētnica, Osnovna šola Preserje, SI-1352 Preserje, Preserje 60, goranka.kreacic@guest.arnes.si

»Važno je prijateljstvo, ki naj ostane«: zgodba o prijateljstvu in političnem udejstvovanju petih mladoliberalcev

V ospredje zgodbe smo postavili krog petih prijateljev in sošolcev iz mariborske državne gimnazije z začetka 20. stoletja ter njihovo delovanje, politične poti in usode ter vpetost v razgibane čase pred razpadom monarhije in ob nastanku nove države ter nato med dvema svetovnima vojnama. To so inž. gozdarstva in veleposestnik iz Vuhreda Franjo Pahernik, profesor klasičnih jezikov in ravnatelj celjske gimnazije Franc Mravljak, veleposestnik in gospodarstvenik iz Ivanjkovcev Lovro Petovar, upravitelj državne bolnišnice v Celju in politik Ivan Prekoršek ter zadrūžnik in publicist Miloš Štibler. V prispevku sledimo skupnemu delovanju prijateljev v Narodno radikalnem dijaštvu, Družbi sv. Cirila in Metoda, Narodnem svetu, v meščanskih liberalnih strankah od Narodne stranke za Štajersko (NSS) do vsedrūžavne Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS) itd.

Ključne besede: mladoliberalci, Franjo Pahernik, Ivan Prekoršek, Franc Mravljak, Lovro Petovar, Miloš Štibler, Narodno-radikalno dijaštvo, Družba sv. Cirila in Metoda, Narodna stranka za Štajersko, Narodni svet, Drūžava SHS, Kraljevina Jugoslavija.

Goranka Kreačič, art history teacher, councilor, Preserje Basic School, SI-1352 Preserje, Preserje 60, goranka.kreacic@guest.arnes.si

“Important is the friendship that remains”: A Story of Friendship and Political Activities of Five Young Liberals

The article focuses on a circle of five friends and classmates from the state-run gimnazija in Maribor in the early 20th century, their activities, political paths and fates, as well as their embeddedness in the dynamic period before the dissolution of the monarchy and the emergence of the new state and, subsequently, in the inter-war period. This circle of friends included Franjo Pahernik, a forestry engineer and landowner from Vuhred, Franc Mravljak, a teacher of classical languages and headmaster of gimnazija in Celje, Lovro Petovar, a landowner and economist from Ivanjkovci, Ivan Prekoršek, a politician and general manager of the state hospital in Celje, and Miloš Štibler, a cooperative member and journalist. The paper highlights their joint operation in the National Radical Secondary-School Students, in the Sts. Cyril and Methodius' Society, in the National Council, in the bourgeois liberal parties, ranging from the National Party of Styria (NSS) to the state-wide Yugoslav National Party (JNS), etc.

Keywords: Young Liberals, Franjo Pahernik, Ivan Prekoršek, Franc Mravljak, Lovro Petovar, Miloš Štibler, National Radical Secondary-School Students, Sts. Cyril and Methodius' Society, National Party of Styria, National Council, State of Slovenes, Serbs and Croats, Kingdom of Yugoslavia

Uvod

Miloš Štibler dejansko ni nikoli napisal relevantnih spominov, ki bi jih bilo treba objaviti. V petdesetih in šestdesetih letih preteklega stoletja je vestno beležil le dnevne dogodke, kjer večkrat omenja, da se pripravlja tudi na pisanje spominov. Kljub temu je v teh dnevniških zapisih mogoče prebrati marsikateri zanimiv spomin na dogodke in sodobnike, saj se v pričujočem članku poleg obravnavanih prijateljev pojavljajo tudi politiki, kot so bili Ivan Pucelj, Gregor Žerjav, Josip Korošec in Anton Kristan, profesorja Josip Breznik in Slavko Raič (Reich), klasični filolog in planinec Josip Wester, filozofa Leopold Benko in Franc Veber, kralj Aleksander Karađorđević, novinar Rasto Pustoslemšek idr., ki jih bomo predstavili v nekem drugem zapisu.¹

Nekaj zanimivih pričevanj iz Štiblerjevih zapisov je že bilo objavljenih pred leti v prikazu njegovega dela in življenja.

V ospredje tokratnega zapisa smo postavili sprva štiri prijatelje in gimnazijske sošolce ter njihovo vpetost v razgibane čase in dogodke pred razpadom monarhije, ob nastanku nove države in med svetovnima vojnama: Franja Pahernika, Ivana Prekorška in Franca Mravljaka. Vlogo veznega člana pripovedi ima Miloš Štibler, ki je bil del te prijateljske naveze več kot 60 let.

Osnova za pričujoči članek so njegovi dnevniški zapisi iz petdesetih in šestdesetih let 20. stoletja ter Pahernikovo pismo Milošu Štiblerju, kjer potrjuje, da je bila ta prijateljska naveza še kako živahna tudi leta 1968, vsaj med tistimi, ki so bili takrat še živi.

Miloš Štibler, Franjo Pahernik, Ivan Prekoršek in Franc Mravljak so bili sošolci v višji državni gimnaziji v Mariboru in so odraščali ter se svetonazorsko oblikovali v času zaostrenih nacionalnih odnosov na Spodnjem Štajerskem, ki so za vedno oblikovali njihovo osebnost in poznejše delovanje. Pahernik in Štibler sta že kot gimnazijca in študenta ustanavljala združne hranilnice v Podravju in na Pohorju. Vsi so bili dejavni v liberalni struji akademskih društev slovenskih študentov, v Narodno radikalnem dijaštvu, kjer so vneto zagovarjali med drugim

¹ Štiblerjevo pisno zapuščino sestavljajo obsežni dnevniški zapisi, zelo malo ohranjene korespondence ter osnutek za življenjepis Antona Korošca, ki ga nikoli ni dokončal. Štiblerjev dnevnik je sedaj v Arhivu RS pod signaturo AS 2157 Štibler Miloš, osebni fond. Nekaj pisem in osnutek za Koroščev življenjepis je Štiblerjeva vnukinja Kamila Volčanšek odkrila šele pred kratkim. Pismo Franja Pahernika Milošu Štiblerju, z dne 9. decembra 1968, smo vključili v pričujoči prispevek, ker vsebuje več dragocenih podatkov.

tudi ustanovitev slovenske Univerze v Ljubljani. Tesno so sodelovali s kranjskimi somišljeniki iz Narodno radikalnega dijaštva predvsem z Gregorjem Žerjavom, Albertom Kramerjem, Adolfom Ribnikarjem in Josipom Breznikom.

Medtem ko je Narodno radikalno dijaštvo leta 1906 še uspešno delovalo, so se Pahernik, Mravljak, Štibler in Prekoršek priključili v Celju novoustanovljeni Narodni stranki za Štajersko (NSS), na čelu katere je bil dr. Vekoslav Kukovec. Takrat se je četverici priključil še peti član prijateljske naveze Lovro Petovar, posestnik iz Ivanjkevcov.

Čeprav so se v NSS želeli združiti s kranjsko Narodno napredno stranko (NNS), se je to zgodilo šele leta 1918. Vse kaže, da štajerski mladoliberalci niso našli skupnega jezika z vodstvom NNS, predvsem ne z dr. Ivanom Tavčarjem, dr. Karlom Trillerjem in dr. Alojzijem Kokaljem. Tudi Žerjav in prijatelji iz kranjskega Narodno radikalnega dijaštva niso našli skupnega jezika z NNS, vseeno so se ji pridružili, a šele leta 1909. Tako se je izoblikovala skupina enako mislečih mladoliberalcev iz štajerske NSS in kranjske NNS. Verjetno so prav oni zagovarjali združitev v eno stranko, a zaradi skupnega nasprotovanja vodstveni politiki NNS se to ni zgodilo. NNS se je namreč kmalu notranje razcepila, kar se je sprva odrazilo na nekem drugem polju, in sicer pri vprašanju vodenja narodnoobrambne organizacije, Družbe sv. Cirila in Metoda (DCM). Vsi omenjeni mladoliberalci so bili dejavni člani te družbe, Štibler in Prekoršek sta bila njena potujoča učitelja. Oba sta bila glavna akterja t. i. afere Prekoršek, ene izmed resnejših kriz, ki je družbo pretresla do korenin. Žarišče spora je bila izražena zahteva, da se DCM decentralizira in se ustanovi celjska podružnica. Bilo je več kot očitno, da nameravajo štajerski mladi liberalci prevzeti vodenje organizacije v svoje roke, seveda v povezavi s svojimi kranjskimi somišljeniki. Obenem pa ne gre prezreti dejstva, da je bil njihov očitni namen obdržati Celje, kot središče spodnještajerske slovenske liberalne politike, kjer je nemška stran izgubila vso prednost.

Spor je dosegel vrhunec leta 1910, ko je dr. Ivan Tavčar izsilil svojo izvolitev v glavni odbor Družbe sv. Cirila in Metoda, predlog za izvolitev pa je podal dr. Kokalj. Temu so ostro nasprotovali štajerski mladoliberalci na čelu s peterico prijateljev in v dogovoru s svojimi somišljeniki med kranjskimi mladoliberalci znotraj NNS. Miloš Štibler je v Narodnem dnevniku napisal, da se »izven Kranjski Slovenci« ne bodo dali terorizirati takšnim ljudem, kot sta dr. Tavčar in dr. Kokalj, ter da se v Ciril-Metodovi družbi ne bo »kokaljilo«. Podpisal se je kot »mladin«. Ko mu je dr. Tavčar v Slovenskem narodu odgovoril, da se v DCM tudi ne bo »žerjavilo«, se je podpisal kot »starin«. Tako so »mladini« in »starini« ustvarili razdor znotraj dveh glavnih narodno liberalnih strank, ki ga je prekinila šele prva svetovna vojna.

Po njej so se stari nasprotniki vendarle združili v eno stranko, v slovensko Jugoslovansko demokratsko stranko (JDS), in kratek čas sobivali, dokler ni vajeti prevzela mlado liberalna struja na čelu z dr. Žerjavom in dr. Kramerjem.

Od tedaj je bila peterica prijateljev soudeležena pri vseh poteh in stranpoteh, ki jih je slovenski liberalni tabor prehodil med dvema svetovnima vojnama: od životarjenja do seganja po zvezdah, od neusmiljenega padca do razcepljenosti v številne stranke in strančice, ki so tlakovale pot v pekel druge svetovne vojne.

Franjo Pahernik, Miloš Štibler, Ivan Prekoršek in Franc Mravljak so že od gimnazijskih let sodelovali v amaterskih gledaliških skupinah, ki so v času pred prvo svetovno vojno imele narodno buditeljski značaj in so utrjevale slovenski jezik med prebivalstvom. Prekoršek, Štibler in Mravljak so bili leta 1911 med ustanovitelji Dramatičnega društva v Celju, kjer so tudi nastopali in ga vodili do začetka prve svetovne vojne.

Pričujoči prispevek se ne posveča delu in življenju Miloša Štiblerja, čeprav je bil enakopravni član te prijateljske naveze, ker smo o njem obširneje pisali pred leti.²

Naslov prispevka je prevzet iz govora Adolfa Ribnikarja, političnega somišljenika prijateljske naveze ob koncu šolskega leta 1905, ko je akademsko društvo na Dunaju, imenovano Slovenija, priredilo poslovilni večer diplomantoma, Gregorju Žerjavu in Adolfu Ribnikarju. Tedanji predsednik društva Ljudevit Pivko je v govoru poudaril, »da Slovenija takih četrtoletnikov še ni imela.«³ Oba sta neločljivo povezana z delovanjem omenjene peterice, vendar ju v pričujočo zgodbo nismo vključili, ker smo se osredili na krog peterice prijateljev, gimnazijskih sošolcev in političnih somišljenikov, ki so v slovenskem zgodovinopisju manj znani in obravnavani.

Franjo Pahernik (Vuhred, 8. 6. 1882–Maribor, 25. 12. 1976)

Januarja in februarja 1961 se je Miloš Štibler spominjal dveh zanimivih mož, pohorskih rojakov, prijatelja Franja Pahernika, veleposestnika s Pohorja in Petra Miklavca Podravskega, samoukega prevajalca in pisatelja.

Slika 1: Franjo Pahernik. Vir: Koroški pokrajinski muzej, Muzej Radlje ob Dravi.

² Kreačič, *Miloš Štibler*, str. 179–206.

³ Škoro Babič, Košir, *Spomini Josipa Breznika*, str. 71–72.

V Radljah ob Dravi (v Koroškem pokrajinskem muzeju) je danes mogoče obiskati osrednjo muzejsko razstavo, spominsko sobo, posvečeno družini Pahernik iz pohorskega Vuhreda. Pahernikovi so bili pomembni in premožni veleposestniki, v lasti so imeli obsežne gozdove na Pohorju. Podpirali so delovanje raznih društev in darovali denar za cerkve, domove, šole, otroke, dijake, študente in druge pomoči potrebne ljudi. Ob koncu 19. stoletja so Pahernikovi zgradili cerkev v Vuhredu in darovali sredstva za njeno poslikavo ter postavili šolo na Bolfenku v Hudem Kotu ob začetku 20. stoletja, pred drugo svetovno vojno so donirali sredstva za izgradnjo Sokolskega doma v Marenbergu.⁴

Štiriindvajsetega januarja 1961 je Štibler pisno obudil spomin na najbolj znanega predstavnika te rodbine, Franja Pahernika, inženirja gozdarstva in pionirja sonaravnega gospodarjenja z gozdovi. Da so bili pripadniki te rodbine resnični humanitarci in filantropi, kakor je o njih zapisano v radeljski spominski sobi, priča tudi spodnja nekoliko skrajšana Štiblerjeva dnevniška beležka o obisku pri Petru Miklavcu Podravskem:

»Ime Podravski je bilo pri Slovencih zelo znano, ko mi je bilo približno dvajset let. Saj je ta mož prevedel iz raznih slovanskih jezikov celo vrsto znamenitih leposlovnih del. Zato sem bil zelo zadovoljen, ko se mi je nudila prilika, da ga osebno spoznam.

Moralo je biti okrog leta 1905, ko mi prijatelj Franjo Pahernik, inženir gozdarstva in veleposestnik v Vuhredu, pravi, da naj ga spremljam k Podravskemu. Šla sva iz Vuhreda proti Ribnici. Približno na pol poti, v Orlici, sva stopila v borno kočo, kjer je živel Podravski. Našla sva ga bolnega, v postelji: soba borna, polna papirjev. Kamorkoli si pogledal, povsod sama revščina in pomanjkanje. Seveda, glavni nesrečnikov dohodek so predstavljali skromni honorarji, ki jih je prejemal za svoje pisateljevanje. A slovenski honorarji so bili takrat zares prav malenkostni. H koči, v kateri je Podravski živel, je spadalo približno pol hektarja ali jutro zemlje, toda ne samo orne. Povrhu je imel že kar dvanajst otrok! Pa še bolan je bil ta nesrečni mož. Ali si je spričo takih podatkov moč predstavljati grozovito pomanjkanje, ki je Miklavca-Podravskega prizadelo?

Zato je moje spoštovanje do Pahernika še bolj porastlo, ko sem videl, kako vztrajno je podpiral znanega slovenskega pisatelja iz zadnje dobe cesarja Franca Jožefa.«

Zanimiv je tudi datum Pahernikovega in Štiblerjevega obiska. Kakor beremo v Slovenskem biografskem leksikonu, je Miklavac zelo zbolel na živcih, zato so ga leta 1904 odpeljali v Feldhof pri Gradcu. Čez pol leta so ga pripeljali domov, kjer

⁴ Spominska soba rodbine Pahernik. Koroški pokrajinski muzej: <http://www.kpm.si/razstave/spominska-soba-rodbine-pahernik/>. Mama Franja Pahernika je bila Marija, roj. Robič, iz Limbuša, sestra Franca Robiča (1841–1913), narodnozavednega Slovenca, deželnega poslanca v Štajerskem deželnem zboru v Gradcu ter državnega poslanca v avstrijskem državnem zboru na Dunaju. Ko je Marija zgodaj ovdovela, je bil njen brat Franc Robič varuh njenima dvema mladoletnima otrokoma, Franju in Janku. Družinski odvetnik je bil dr. Fran Rosina, ki je bil poročen s Karolino, roj. Robič, Marijino nečakinjo in hčerko Franca Robiča. Družinske in prijateljske vezi so se obdržale še naslednja dva rodova, saj mi je dr. Andrej Rosina pripovedoval, da so velikokrat obiskovali Franja Pahernika pred vojno v Vuhredu in po vojni v Mariboru in ga je klical stric, čeprav je bil dejansko stari stric.

je z družino živel v skrajni bedi. S tem tudi sovпада njun obisk. Štibler nazorno opiše razmere, v kakšnih je živel družina ob njunem obisku. V tem času se je za Miklavca in družino organizirala pomoč tako, da so se v letih 1904/1905 začeli zbirati prispevki na Slovenskem, leta 1907 na Češkem, leta 1909 pa so prispevali precejšnjo vsoto tudi Slovenci iz Združenih držav.

Le mesec dni pozneje (2. februarja 1961) beremo še en zapis o Paherniku:

»Obiskal me je nečak Nande iz Maribora. Govorila sva tudi o mojem davnem prijatelju Franju Paherniku. Sedaj živi v Mariboru, kjer si je sezidal tudi hišico. To me veseli. Je vendarle dosegel pokojnino, čeprav so mu nasprotovali močni činitelji. Zopet sem tolmačil nečaku, da je prav Pahernikova zasluga, da je Dravska dolina danes jugoslovanska. Nečak pravi, da zgodovine ne delajo posamezniki, marveč množice. »Točno je to,« sem mu odvrnil, toda »tudi množice morajo imeti voditelje.« Opozoril sem ga na to, da je leta 1919 po teh krajih potovala posebna mednarodna komisija, ki se je zanimala, kje ljudstvo želi imeti novo državno mejo. Zgolj Pahernikova zasluga je, da je kmečko ljudstvo torej množica prebivalstva v takratnem marenberškem okraju (Marenberg so Dolnje Radlje)⁵ izjavljalo željo za priključitev k Jugoslaviji.«

Tako o tem piše Štibler. Vendar ne napiše, da je bil Franjo Pahernik predsednik pokrajinskega Narodnega sveta za marenberški okraj (Radlje ob Dravi), ko so v prvih dneh novembra 1918 Slovenci prevzemali oblast v tem »najbolj zagrizenem nemško nacionalističnem in nemškutarskem gnezdu v severozahodnem delu slovenske Štajerske«.⁶ Poleg tega je bil Franjo Pahernik član mednarodne razmejitvene komisije pri določanju meje z Avstrijo, ki je še danes takšna, kot je bila načrtovana takrat.⁷ Ta komisija si je tudi ogledala ozemlje, ki ga je zasedel Rudolf Maister in ga je priznala saintgermainška pogodba iz 10. septembra 1919.

Pravo presenečenje pa je nastopilo, ko se je našlo pismo, ki ga je prejel Miloš Štibler le mesec dni pred svojo smrtjo.⁸ Napisal ga je Franjo Pahernik! Gre za odgovor na pismo, ki ga je Štibler napisal 27. novembra 1968.

Pahernik se spominja skupnih mladih dni, ko so kot gimnazijci sestavljali »triumvirat«, Miloš Štibler, Franjo Pahernik in »Franc«, Franc Mravljak iz znane vuhredske družine. Tudi Štibler v dnevniških zapisih omenja, kako je imel v razredu tri najboljše prijatelje, in sicer Ivana Prekorška, Franca Mravljaka in Ignaca Fludernika, ki se je preimenoval v Ognjeslava. Študiral je v Pragi, leta 1906 pa ga najdemo kot novoizvoljenega odbornika v Slovenskem akademskem društvu Adria v Pragi, v katerem je deloval kot knjižničar.⁹

Pahernik dalje piše, da je njihov »triumvirat« oral narodno ledino v Dravski dolini. Nato se spominja časov, ko sta ustanavljala kmetske hranilnice in posojilnice:

»Idealizem je naju objel, da sva ustanavljala Kmetske hranilnice in posojilnice, Nemci so (jih, op. av.) odpravili med okupacijo, tudi naši po vojni niso imeli

⁵ Radlje ob Dravi so bile do leta 1952 Marenberg.

⁶ Ude, Boj za Maribor, str. 106. O Pahernikovih in Mravljakovih iz Vuhreda, ki »so delovali med ljudstvom«, piše tudi Šnuderl, *Osvobojene meje*, str. 320.

⁷ Verdinek, *Skromnost, prijaznost in dobrot*, str. 59.

⁸ Pismo, napisano 9. decembra 1968, je našla Štiblerjeva vnukinja Kamila Volčanšek pozneje, zato še ni del njegovega fonda v ARS-u.

⁹ *Edinost*, 13. maj 1906, str. 6.

smisla za reaktivizacijo istih, ko je ta ustanova vendar bila sijajen moment samoupravljanja kmetijskega ljudstva v finančnem in moralnem oziru. Vobče današnje zadruge žal ne odgovarjajo principom in svrham klasičnega združništva na škodo kmetiskemu gospodarstvu.»

Tudi v Štiblerjevih dnevniških zapisih zasledimo podatek (26. 12. 1956), da je med poletnimi počitnicami ob prehodu iz sedmega v osmi razred gimnazije imel možnost sodelovati pri ustanavljanju posojilnice v Vuhredu.¹⁰ Nato je leta 1902 na lastno pobudo, skupaj s somišljeniki, ustanovil posojilnice v Ribnici na Pohorju, Vuzenici in Limbušu ter nekoliko pozneje na Muti.

Poleg tega so Franjo Pahernik, Miloš Štibler in Ivan Prekoršek že kot dijaki postali člani amaterskih gledaliških skupin. Štibler in Prekoršek sta leta 1911 skupaj z R. Salmičem ustanovila celjsko Dramatično društvo, ki je do prve svetovne vojne zelo uspešno delovalo. V zaključku pisma Pahernik še zapiše nekaj spominov na starega prijatelja, ko sta še sodelovala na gledaliških odrih:

»Spominjam se še Tvoje pesmice na gledališkem odru pri Sgermu »Nobena lüčica nije tako lepa, ko lütriš lüč« potem pa češko »Mařeno husičke so v ječmenč«. Nekoč smo pred izvajanjem gledališke igre pri Mravljaku v Vuzenici sedeli nekako molčeči ob gostilniški mizi, pa je pristopil župan Mravljak¹¹ in rekel: »Kaj ste tak tihi, ko bi le bil tisti Štibler tu, bi vas že aufmišal.« Ko smo se muzali, Te je spoznal in odšel.»

Slika 2: Miloš Štibler kot študent. Iz družinskega albuma njegove vnukinje Kamile Volčanšek.

Septembra 1906 so štajerski liberalci pripravili ustanovno zborovanje za Narodno stranko za Štajersko, ki takrat še ni bila povezana s kranjsko Napredno stranko. Januarja 1907 je bil na seji glavnega odbora stranke izvoljen za predsednika Vekoslav Kukovec, v izvršnem odboru stranke pa je bil Franjo Pahernik.¹²

¹⁰ V katalogu Koroškega pokrajinskega muzeja o Peharnikovih piše, da je bila ustanovljena hranilnica in posojilnica v Vuhredu leta 1906.

¹¹ Anton Mravljak (1842–1919), župan Vuzenice, je imel veliko zaslug za dvig narodne zavesti in ohranitev obmejnih Slovencev. Osmrtnica v *Novi dobi*, 11. januar 1919, str. 5.

¹² Goropevšek, *Štajerski Slovenci*, str. 27, 30.

Štirje prijatelji so sodelovali tudi v Društvu sv. Cirila in Metoda. Že ob koncu leta 1906 so Žerjav in somišljeniki ugotovili, da je treba DCM reorganizirati. Društvu (vodstvu) so očitali, da ustanavlja redovniške šole in tako zavzema klerikalna, in ne vseslovenska stališča, da nima nobenega šolskega programa in da člani vodstva ne vedo, ali naj bi ga organizirali kot klerikalen ali kot nacionalen prosvetni zavod. Avgusta 1907 so se člani DCM zbrali na veliki skupščini, kjer so volili novo vodstvo. Največ glasov sta poleg dr. Bleiweisa dobila samo še Gregor Žerjav (239) in Franjo Pahernik (222).¹³ Le-ta je nato ostal v vodstvu DCM vse do leta 1941.¹⁴ Tajnik novega odbora je postal Žerjav, ki je začel z reorganizacijo družbe.¹⁵ Sicer je Franjo Pahernik bil dejaven v DCM tudi v svojem okraju v Vuhredu, to je bil radeljski okraj (takrat marenberški), kjer je bil med letoma 1906 in 1907 namestnik predsednika, med letoma 1908 in 1910 pa odbornik društva.¹⁶

V tridesetih letih najdemo Pahernika znova v družbi nekaterih mladostnih prijateljev. Osmega novembra 1931 je bil skupaj z Lovrom Petovarjem in Ivanom Prekorškom izvoljen za poslanca v Narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije. Od leta 1906, ko se je pridružil Narodni stranki za Štajersko (NSS) in bil predsednik njenega okrajnega odbora za marenberški okraj,¹⁷ ga je do leta 1931 politična pot vodila skozi vse metamorfoze liberalnih strank: od NSS do Jugoslovanske demokratske stranke (JDS), prek Pucljeve Samostojne kmetijske stranke (SKS) do SDS, JRKD ter JNS.¹⁸

V Beogradu je bil tudi Miloš Štibler, edini od prijateljske naveze, ki je bil najdlje v Beogradu, in sicer vse od leta 1919, z izjemo nekajletnega presledka v dvajsetih letih, pa do leta 1945, in ki je v času prihoda treh prijateljev iz mladosti delal kot vodja Oddelka za kreditiranje založništva v Privilegirani agrarni banki Beograd. Jože Javoršek zagotovo ni poznal zgodovine Štiblerjevega prijateljstva z novimi poslanci, ko je v svojih Spominih na Slovence zapisal:¹⁹

»Vlada mu je naročila, naj se ukvarja s Slovenci, ki se v Beogradu ne znajdejo; vsekakor je bil zaupna osebnost najvišjih političnih krogov«.

Leta 1935 so se pripravljale nove volitve. Predsedništvo JNS²⁰ se je na posvetovalnem sestanku 14. januarja 1935 sestalo, da bi sestavilo listo za prihajajoče vsedržavne volitve. Sestanku so prisostvovali narodni poslanci Franjo Pahernik, Lovro Petovar in Ivan Prekoršek. Petega maja 1935 so potekale nove volitve v Narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije in Pahernik ni več kandidiral v svojem volilnem okraju. Leta 1933 je bil še med mandatom narodnega poslanca izvoljen za župana občine Vuhred.²¹

¹³ Škoro Babić, *Spomini Josipa Breznika*, str. 129.

¹⁴ Verdinek, *Skromnost, prijaznost in dobrot*, str. 59.

¹⁵ Isti.

¹⁶ Vovko, *Odborniki in članstvo podružnic*, str. 319. Tu je Franjo zapisan kot Fran Pahornik ali Pahernik.

¹⁷ *Narodni list*, 7. november 1907, str. 3.

¹⁸ Verdinek, *Skromnost, prijaznost*, str. 71.

¹⁹ Javoršek, *Spomini na Slovence*, str. 282.

²⁰ Julija 1933 se je JRKD (Jugoslovanska radikalna kmetijska demokracija) preimenovala v JNS (Jugoslovansko nacionalno stranko).

²¹ Verdinek, *Skromnost, prijaznost*, str. 71.

Njegova poznejša usoda pa je znana iz že citiranega pisma Milošu Štiblerju, kjer opisuje vojna in povojna leta ter omenja skupnega prijatelja Milana Mravljeta,²² ki je večkrat obiskal Štiblerja in mu pripovedoval o usodi Pahernikovih po vojni.

Pahernik v pismu nadaljuje, da so ga ob koncu meseca junija 1941, po mesecih ječe v Marenbergu (Radlje ob Dravi) in Mariboru odpeljali, skupaj s sinom Vojkom in ženo ter z drugimi slovenskimi družinami, v tovornih vagonih v Vrhovine pri Plitviških jezerih. Nato so živeli pri kmetu v pravoslavni vasi Trnjavec, skupaj z bratrancem nadučiteljem Robičem in Petrom Mravljakom²³ iz Vuhreda. Iz Like so odšli v Suhopolje v Slavoniji, saj jim je pomagal prijatelj iz Zagreba. Nato so se preselili v Zagreb, kjer se je sin Vojko vpisal na gozdarsko fakulteto, Pahernik pa je prevzel službo v nekem gozdarskem zavodu. Omenja, da so za njimi prišli v Zagreb tudi Mravljakovi ter Miloš Oset.²⁴

Pahernik tudi opiše, kako sta s Štiblerjem nekoč skupaj obiskala puškarja Borovnika v Borovljah. Borovnikovi sinovi so se po »nesrečnem plebiscitu« nastanili v Zagrebu in postali uspešni trgovci. Eden od sinov, Tone, je postavil štirinadstropno hišo na Pantovčaku. Ko je Tone Borovnik izvedel za usodo Pahernikovh, je prišel na obisk in jih povabil, da se preselijo v njegovo hišo. Postal je dolgoletni družinski prijatelj in Pahernik je z žalostjo sporočil, da je pred nekaj leti umrl.

Aprila 1945 je družina doživela veliko tragedijo, saj so ustaši v Jasenovcu ubili sina Vojka zaradi sodelovanja z Osvobodilno fronto. Potrta zakonca sta se junija 1945 vrnila v Vuhred, na izpraznjeno posestvo, kjer sta morala začeti popolnoma na novo.

Nato omenja hčer Vido, ki se je leta 1940 poročila z Bojanom Ribnikarjem,²⁵ takratnim urednikom časnika Večernik iz Maribora. Po konfinaciji v Italiji sta po koncu vojne odšla v Ameriko. Pove, da je hčerka nameščena kot tajnica pri nizozemski letalski družbi KLM v San Franciscu, mož pa je družabnik potovalne pisarne.

Zanimivo pričevanje o povojnih letih vsebuje nadaljevanje Pahernikovega pisma, kjer izvem, da jim je agrarna reforma leta 1946 odvzela vsa posestva, razen polja pri cerkvi in nekaj gozda.²⁶

²² Milan Mravlje (1893–1978) je zanimiva oseba; v dobrih desetih letih je kandidiral kar na petih volitvah, in to za različne stranke. Balkovec, *Kandidati na volitvah*, str. 403. Zato ni čudno, da ga Balkovec omenja tudi v članku *Zaradi prepričanja ali koristi?*, str. 33–34. Mravlje je prvič poskušal leta 1920 na komunistični listi. Na kasnejših volitvah je kandidiral v liberalnem in kmečkem taboru. Leta 1925 je bil kandidat kmetijcev, v tridesetih pa je bil leta 1931 na Živkovičevi listi in leta 1935 na Jevtičevi listi izvoljen za poslanca. Na zadnjih volitvah je kandidiral kot kandidat Jugoslovanske nacionalne stranke. Glej tudi Filipič, *Mravlje, Milan*, str. 233.

²³ Peter Mravljak, veleposestnik iz Vuhreda, je bil brat Franca Mravljaka.

²⁴ Mravljakovi iz Vuhreda so bili prav tako trgovci z lesom kot Pahernikovi in veleposestniki, Miloš Oset pa je bil z Mute ter znani mariborski veletrgovec in Maistrov borec.

²⁵ Bojan Ribnikar (1914–1989) je bil sin politika in gospodarstvenika Adolfa Ribnikarja (1880–1946). Ta je skupaj s Kramerjem in Žerjavom vodil narodno radikalno dijaštvo. Februarja 1909 so se priključili Narodni napredni stranki (NNS) in prevzeli njihov program (*Ravnihar, Mojega življenja pot*, str. 74).

²⁶ Franju Paherniku je bilo odvzeto več kot 552 hektarjev gozda na severnem pobočju Pohorja med Vuhredom in vrhom Velika Kopa. Ko so bili gozdovi leta 1992 vrnjeni potomcem, je hči Vida Ribnikar leta 2005 ustanovila Pahernikovo ustanovo.

»Našli so se ljudje, ki niso pomenili poprej ničesar in zopet danes ne, ki so hoteli iti preko zakona in še požreti puščenih zemljišč ter delati še druge neprilike. V teh za naju hudih časih si me opisal Žavcerju²⁷ in res je uspela moja žena takrat pri neki intervenciji pri njemu. Ko je čitala o tem v Tvojem pismu, je rekla, imaš res iskrenega prijatelja iz mladih dni, ki Ti je priskočil v stiski.«

Tudi v katalogu Koroškega pokrajinskega muzeja je zapisano, da so po vojni lokalni prebivalci »pozabili« na zasluge Pahernikovih za razvoj Vuhreda in jim kratili še tiste osnovne pravice, ki so jim po razlastitvi še ostale. Vse, kar so jim potem vrnili, so si izborili na republiških institucijah.²⁸

Pahernik nato opisuje gradnjo elektrarne Vuhred na Janževem Vrh, leta 1952, posledica česar je bila, da jima je voda iz Drave zalila kleti. Dve leti sta zakonca Pahernik še »stanovala nad vodo«, pridelke pa sta shranjevala pri Sgermovih. Po dolgotrajnih pogajanjih jim je elektrarna le izplačala neko odškodnino, s katero sta v Mariboru pod Kalvarijo postavila hišo, in septembra 1958 za vedno zapustila Vuhred.

Obžaluje, da se njihove vrste počasi redčijo, in omenja, da ni več Ivana Prekorška in Riharda Pestevška ter drugih »soletnikov« in političnih somišljenikov Gregorja Žerjava, Alberta Kramerja, Lovra Petovarja. Pravi, da je ponosen, ker se njihov »trumvirat« še dobro drži, med njimi pa posebej izstopa Franc Mravljak.

»Odšel je Prekoršek, pred tednom Pestevšek,²⁹ naši drugi soletniki Žerjav, Kramer, Lovro Petovar pa že davno prej, naš triumvirat pa še stoji liki(!) staremu hrastu, posebno se odlikuje naš Franc. V Večeru od 26. 11. je napisal Fran Roš članek »proti cesarski Avstriji«, kjer simpatično omenja tvojo osebo.«³⁰

V nadaljevanju članka bodo predstavljene še tri osebe iz ožjega kroga prijateljev, sošolcev in političnih somišljenikov, ki jih omenja Pahernik v svojem pismu: Ivan Prekoršek, Franc Mravljak in Lovro Petovar, ki se je skupini štirih (Pahernik, Prekoršek, Mravljak in Štibler) pridružil nekoliko pozneje.

²⁷ Pavle Žaucer (partizansko ime Matjaž), slovenski agronom in politični delavec, med drugim je bil direktor Kmetijskega inštituta Slovenije med letoma 1954 in 1958, to je v času, ko je Štibler pri njem uspešno posredoval v prid Pahernikovih, da so jim spet pripadle vsaj osnovne pravice.

²⁸ Verdinek, Skromnost, prijaznost in dobrot, str. 89.

²⁹ *Nova doba* piše 18. decembra 1933 na prvi strani, da obhaja petdesetletnico Rihard Pestevšek, sreski šolski nadzornik in rezervni kapetan. Rodil se je 18. decembra 1883 v Slivnici pri Mariboru kot sin tamkajšnjega nadučitelja Karola Pestevška. Ima brata Karola Pestevška, ki je namestnik šefa državne policije v Ljubljani, in dva sinova z ženo Leopoldino, roj. Presinger: Žarka, študenta medicine v Zagrebu, in Marijana, učenca nižje gimnazije v Celju.

³⁰ Ivan Prekoršek je umrl februarja 1968, dr. Gregor Žerjav leta 1929, dr. Albert Kramer 1943 in Lovro Petovar pa leta 1957. Ob tem naj dodamo, da je bil Pahernik Štiblerjev in Mravljakov sošolec le v nižji realki v Mariboru, potem je gimnazijo dokončal v Gradcu in nato študiral na Dunaju. Štiblerju in Mravljaku se je v gimnaziji priključil še Ivan Prekoršek, ki je prišel s celjske šole.

Slika 3: Skupina sošolcev mariborske gimnazije na proslavi 45. obletnice mature pri Marku Sagaju, župniku v Št. Pavlu pri Preboldu, avgust 1948. Z leve proti desni: Karl Pestevšek, šolski inšpektor; Miloš Štibler, zadružnik; Ivan Prekoršek, upravitelj celjske bolnišnice, ter Franc Mravljak, profesor in ravnatelj celjske gimnazije. Vse te osebe omenja Pahernik v pismu Štiblerju. Pahernika ni na fotografiji, ker je maturiral na višji gimnaziji v Gradcu, bili so sošolci le v nižji. Nato sledijo sošolci: Marko Sagaj, šentpavelski župnik, prof. Skok, ki je bil povabljen kot gost, Karl Tribnik, profesor na mariborski državni klasični gimnaziji in Maistrov borec. Zadnji je dr. Hinko Schreiner, slovenjgraški odvetnik, v virih znan kot stečajni upravitelj gradu Pukštajn in odvetnik v sporu z Narodnim muzejem glede zbirke orožja pukštajnskega lastnika barona Kometerja.³¹ Fotografija je iz družinskega albuma Kamile Volčanšek, vnukinje Miloša Štiblerja.

Ivan Prekoršek (Prekorje pri Vojniku, 9. 8. 1883–Celje, 6. 2. 1968)

Ivan Prekoršek s Prekorja pri Vojniku je obiskoval nižjo slovensko gimnazijo v Celju, maturiral pa je na mariborski višji gimnaziji leta 1903, v istem razredu kot Miloš Štibler in Franc Mravljak. Že kot gimnazijec je objavljaval v celjski *Domovini*, *Narodnem listu* in *Narodnem dnevniku*. Miloš Štibler ga v svojih spominih, 14. oktobra 1956, omenja kot enega od najboljših prijateljev:

»Najboljši prijatelji v mojem razredu smo bili Fludernik, potem Ivan Prekoršek, Mravljak Franc in jaz, ker smo vsi bili narodno zelo vneti. Fludernik se je tudi sam preimenoval iz Ignacija v Ognjeslava,³² jaz pa iz Mihaela v Miloša. Takšni smo bili v vsem, ko smo zapuščali mariborsko gimnazijo.«

Ob koncu 19. stoletja se slovenski visokošolci še niso delili po svetonazorskem in političnem prepričanju. V Gradcu so, denimo, bili vsi v akademskem društvu Triglav. Ko je Prekoršek prišel na graško univerzo študirat zgodovino in zemljepis, je bil že politično izoblikovan. Pripadal je narodno zavedni generaciji, ki je bila priča narodnostnim bojem na Štajerskem; v tem smislu je začel delovati tudi v Gradcu. Bil je med ustanovitelji *Tabora*, novega akademskega društva, okrog katerega so se

³¹ Lazar, *Baron Hans Kometer*, str. 301, 309, 310.

³² Ognjeslav Fludernik, študent jezikov v Pragi, je bil izvoljen za knjižničarja na občem zboru akademskega društva Adria. V: *Edinost*, 13. maj 1906, str. 6.

zbirali narodno radikalni študentje, leta 1905 je bil njegov predsednik.³³ Septembra istega leta so pod taktirko dveh novih diplomantov, Gregorja Žerjava in Adolfa Ribnikarja,³⁴ pripravili prvi shod narodno radikalnega dijaštva v Trstu. Novembra je bil imenovan izvršni odbor (eksekutiva) narodno radikalnega dijaštva, v katerega je bil Prekoršek izvoljen skupaj z A. Kramerjem, J. Breznikom in F. Mravljakom.³⁵

Študij je nadaljeval v Pragi, kjer je prav tako sodeloval v ustanavljanju narodno radikalnega akademskega društva Adria in bil izvoljen za odbornika. Od leta 1906 je deloval v Narodni stranki za Štajersko (NSŠ), ki jo je vodil Vekoslav Kukovec, in bil član njenega glavnega odbora.³⁶

Po študiju se je vrnil v Celje in se srečal z gimnazijskim sošolcem in prijateljem Milošem Štiblerjem, ki je leta 1906 prišel v Celje kot zadružni referent in tajnik Zadružne zveze. Še iz gimnazijskih časov ju je družila ljubezen do gledališča, kjer sta nastopala v dijaških amaterskih skupinah. Takoj sta pristopila k Pevskemu društvu, ki je imelo pod okriljem tudi dramsko sekcijo.

Leta 1910 se je Dramatični oddelek Celjskega pevskega društva osamosvojil v Dramatično društvo, kar je bila zasluga treh gledaliških navdušencev, Miloša Štiblerja, Ivana Prekorška in Rafka Salmiča. Postavili so nove iztočnice za delovanje, denimo, stalni igralski ansambel in režiserja ter drugačen, bolj zahteven gledališki repertoar. Prekoršek je k sodelovanju pritegnil tudi mlade, ki niso bili več zadovoljni zgolj s starim repertoarjem, ampak so zahtevali modernejše uprizoritve. To so bili začetki poklicnega gledališča v Celju, ki je bilo ustanovljeno po koncu prve svetovne vojne.

Slika 4: Ivan Prekoršek. Vir: Wikimedia Commons:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ivan_Pekor%C5%A1ek.jpg

³³ Baš, *Ivan Prekoršek*. Slovenski biografski leksikon: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi458247/>.

³⁴ Škoro Babić, *Spomini Josipa Breznika*, str. 71.

³⁵ Isti, str. 112.

³⁶ Glavni odbor narodne stranke, *Narodni list*, 7. november 1907, str. 3.

Ivan Prekoršek je še pred prvo svetovno vojno deloval v še enem celjskem društvu, ki je krepilo slovensko narodno zavest; to je bila Čitalnica. Bil je njen tajnik od leta 1911, ob njeni 60-letnici pa je za *Novo dobo* napisal sestavek v petih nadaljevanjih.³⁷

T. i. afera Prekoršek je povzročila eno izmed najhujših kriz družbe in bi skoraj povzročila razcep na staroliberalni in narodno radikalni del.³⁸ Sprožile so jo povsem iste osebe iz vrst narodno radikalnega dijaštva, ki so dve leti pred tem povzročile spor v Narodni napredni stranki NNS in stranko razdelile na t. i. mladine in starine. Na podlagi zbranih virov in opisov dogodkov je mogoče ugotoviti, da je v obeh primerih prišlo do poskusa mlajše generacije³⁹ (»mladinov« ali mladoliberalcev), da prevzamejo vodstvo. V obeh primerih sta to bila člana štajerske podružnice DCM Miloš Štibler in Ivan Prekoršek, ki sta po vsej verjetnosti bila »glasnogovornika« prodornega in hitro se vzpenjajočega politika mlade generacije, Gregorja Žerjava. Ta je v t. i. »Bistriškem udaru« odigral glavno vlogo, ko so pripadniki narodno radikalnega gibanja na letni skupščini DCM, 6. avgusta 1907, dosegli, da je v vodstvu do tedaj slogaško vodene DCM dokončno prevladala liberalna stran.⁴⁰

Ob tem spopadu med DCM in mladoliberalci s Prekorškom na čelu kaže opozoriti, da je bil vseskozi prisoten namen ohraniti in utrditi Celje kot središče spodnještajerske liberalne politike, ki naj bi vključevala tudi pokrajinsko vodstvo te pomembne narodnoobrambne organizacije.

Leta 1908 sta Prekoršek in Štibler nastopila kot družbena potovalna učitelja DCM za Štajersko.⁴¹ Mlada generacija se je počasi vzpenjala; leta 1911/12 je bil Prekoršek v predsedniškem odboru društva, Štibler pa je bil tajnik družbe in nato član nadzornega odbora.⁴²

Glede na poznejše tesno sodelovanje med Prekorškom in dr. Jurom Hrašovcem, ki je potekalo na lokalni ravni, je treba na kratko osvetliti, kaj se je zgodilo po liberalnem prevzemu DCM. Dr. Juro Hrašovec je bil politik, ki ga je oblikovalo slogaštvo v DCM, zato se z novonastalo situacijo ni mogel sprijazniti. Istega leta je s somišljeniki ustanovil Narodni svet za spodnjo Štajersko kot nekakšen nadstrankarski forum.⁴³ Stališče tega foruma je bilo, da je treba pridobiti potovalne učitelje, ki bi pripravljali narodne katastrofe in s predavanji krepili slovensko narodno zavest. Kljub temu potovalnih učiteljev ni nastavljal Narodni svet, to pristojnost je imela DCM, s katero so kljub razkolu še vedno zgledno sodelovali. Tako je Ivan Prekoršek postal potovalni učitelj; od tod izvirata njegovo znanstvo z dr. J. Hrašovcem ter njuno poznejše sodelovanje v celjskem mestnem svetu.

³⁷ Prekoršek, *Prispevki k zgodovini društvenega*, 5. maj 1921, str. 1, 2. Nato sledijo nadaljevanja v 54., 55., 56. in 57. številki.

³⁸ Vovko, *Mal položi dar ...*, str. 92.

³⁹ Mladini so bili še Gregor Žerjav, Josip Breznik, Adolf Ribnikar, Albert Kramer in dr. Starini pa so bili Ivan Tavčar, Karel Triller, Alojzij Kokalj in dr.

⁴⁰ Perovšek, *Idejni in politični*, str. 318.

⁴¹ Narodni list omenja absolviranega filozofa Prekorška kot potovalnega učitelja (*Narodni list*, 19. november 1908, str. 2), Miloša Štiblerja pa kot zadružnega potovalnega učitelja (*Narodni list*, 12. november 1908, str. 2).

⁴² Vovko, Podružnice Družbe sv. Cirila, str. 360.

⁴³ Goropevšek, Ivan Prekoršek – potovalni učitelj, str. 422.

Kmalu po tem, ko je nastopil mesto potujočega učitelja, je Prekoršek začel opozarjati na nepravilnosti in predlagati izboljšave. Med drugim je predlagal decentralizacijo DCM in ustanavljanje pokrajinsko organizirane zveze družb s sedežem v Celju, kar vodstvu ni bilo všeč. Zato so člani vodstva DCM, ki so se sestali 20. marca 1912, zavrnili vse zahteve Celjanov. Ker so ugotovili, da je bil Prekoršek, skupaj z drugimi narodnimi radikali, pobudnik ideje o delitvi letnih skupščin DCM na javni in tajni del, so se v vodstvu DCM hoteli znebiti »motečega elementa« tako, da so »ugotovili«, da je mesto potovalnega učitelja DCM na Štajerskem predrago. Zaradi tega sta se sprla Miloš Štibler kot član nadzornega odbora DCM⁴⁴ in tajnik družbe Janko Šlebinger. Dokončni razhod med vodstvom DCM in Milošem Štiblerjem, ki je goreče zagovarjal Prekorškovo zamisel decentralizacije družbe, se je zgodil le en mesec pozneje. Nato je sledil še obračun s Prekorškom, ki je s prvim junijem 1912 izgubil mesto potovalnega učitelja DCM. Zaradi tega so v Mariboru celo priredili protestni shod v podporo odpuščenemu učitelju. A Prekoršek je bil sposoben in delaven in je že takoj po izgubi mesta potovalnega učitelja v DCM nastopil kot upravitelj pivovarne v Žalcu, kjer je služboval – z izjemo leta 1915, ko je bil v vojaški službi –, vse do leta 1918. Družbe (DCM) pa ni zapustil. Ostal je njen član in tako je bil med letoma 1913 in 1914 društveni predsednik v Žalcu.⁴⁵

Prva svetovna vojna je prijatelja ločila, Štibler je odšel v Maribor, po koncu vojne pa na Dunaj in v Beograd. Prekoršek je ostal v Celju – z izjemo tistega leta, ko je bil vojak –, kjer je bil od leta 1918 upravitelj celjske bolnišnice, deloval pa je tudi v nadzornih in upravnih odborih Mestne hranilnice, Zvezne tiskarne itn. Uspešno je deloval tudi na lokalni ravni s sošolcem Francem Mravljakom: spomladi 1921 je bil na Demokratski listi (JDS) izvoljen v novi celjski občinski svet,⁴⁶ prav tako še leta 1924⁴⁷ in 1927.⁴⁸ Ves čas županovanja prvega slovenskega župana v Celju dr. J. Hrašovca je z njim tesno sodeloval. Toda delovanje na lokalni ravni je bilo očitno premalo za agilnega, izkušenega in tesnega Žerjavovega somišljenika in sodelavca še iz časov narodno naprednega dijaškega kroga in delovanja v Družbi sv. Cirila in Metoda.

Po koncu prve svetovne vojne se je liberalni tabor v Celju utrdil, vodil ga je Vekoslav Kukovec. Ko prebiramo časopisje tistega časa, dobimo vtis, da je bil Ivan Prekoršek eden izmed vodilnih politikov in ideolog liberalnega tabora na Celjskem. Bil je neutruden borec za enakopravnost slovenskega jezika, borec za slovensko gimnazijo v Celju. Sodeloval je v vseh narodnoobrambnih (DCM) in kulturnih organizacijah (Čitalnica in Dramatično društvo), ki so širile narodno zavest in se bojevale za javno rabo slovenskega jezika. Z drugimi vodilnimi politiki je organiziral strankarske shode JDS v letih 1918, 1919, kjer je bil glavni govornik, organiziral je strankine podružnice na podeželju in v manjših krajih. Bil je tudi namestnik predsednika JDS ter predsednik izvršnega odbora JDS za celjski okraj.⁴⁹

⁴⁴ Isti, str. 93.

⁴⁵ Vovko, *Odborniki in članstvo podružnic*, str. 323.

⁴⁶ *Nova doba*, 28. april 1921, str. 2.

⁴⁷ *Nova doba*, 23. september 1924, str. 1.

⁴⁸ *Nova doba*, 21. junij 1927, str. 1.

⁴⁹ Iz jugoslovanske demokratske stranke, *Nova doba*, 5. april 1919, str. 5.

Glede na to je popolnoma razumljivo, da se je po ustanovitvi Kraljevine SHS začel udeleževati tudi na vsedržavni ravni. Volitve v ustavodajno skupščino (konstituantno) Kraljevine SHS, 28. novembra 1920, so bile izvedene na podlagi zakona, ki ga je sprejelo Začasno narodno predstavništvo septembra 1920. Ivan Prekoršek je kandidiral kot tretji na Kukovčevi listi Demokratske stranke⁵⁰ za mariborsko-celjsko-koroško in prekmursko volilno okrožje, a takrat ni bil izvoljen.⁵¹

Narodna skupščina Kraljevine SHS iz leta 1920 ni dokončala štiriletnega mandata. Že spomladi, 18. marca 1923, so bile nove volitve, ki so bile usklajene z novim zakonom, sprejetim septembra 1920. Predvideval je zmanjšano število poslancev.⁵² Tako na Kukovčevi kandidatni listi JDS ni Prekorška in pridružene napredne kmečko-obrtno zveze za mariborsko-celjsko volilno okrožje.

Zadnje demokratične volitve v narodno skupščino so bile 11. septembra 1927. Januarja 1929 je kralj Aleksander razpusil skupščino in uvedel diktaturo. Liberalni tabor pa je v tem času (prva polovica tridesetih) doživel svoj vrh ali »zvezdna leta«, kot temu pravi Perovšek.⁵³ Na volitvah v Narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije, 8. novembra 1931, dosežejo absolutno večino.

V *Tedenskih slikah*, prilogi liberalnega časopisa *Domovina*, so 12. novembra 1931 na naslovnici objavili izide volitev. Pod naslovom *Sijajna zmaga narodnega edinstva* so bile objavljene fotografije nosilca liste P. Živkovića in treh Slovencev, A. Kramerja, I. Mohorića in I. Puclja, ki so zasedli ministrske položaje, na drugi strani pa so bile objavljene fotografije narodnih poslancev Dravske banovine. Med »najboljšimi možmi, ki jih je izbral naš narod«, zasledimo kar tri novoizvoljene poslance iz prijateljske naveze Pahernik-Petovar-Prekoršek-Mravljak-Štibler, in sicer Ivana Prekorška, ki je bil takrat upravitelj celjske bolnišnice, Lovra Petovarja, posestnika v Ivanjovcih, srez Ptuj, in Franja Pahernika, posestnika iz Vuhreda, srez Prevalje.⁵⁴

Zdi se, da je bil Prekoršek eden izmed dejavnejših in bolj opaženih poslancev Dravske banovine v narodni skupščini; njegovi govori so bili »simpatično sprejeti«. Januarja 1932 je imel kralj v narodni skupščini govor, v katerem je podal temeljne usmeritve narodne in državne politike, utemeljene z njegovo ustavo; šlo je za samoupravno ureditev v občinah in banovinah.⁵⁵ Narodni poslanci so po tem dva dneva razpravljali o monarhovem govoru. To je bila t. i. adresna debata, ki se je je udeležil tudi Prekoršek; njegov govor pa je Jutro objavilo v celoti.⁵⁶ Prisotne je nagovoril v slovenščini »v slovenskem govoru«. Če odmislimo njegovo dobrikanje in plehko hvalnico »tisočletnim sanjam in stoletnim naporom najboljših slovenskih sinov, ki so našli svoj cilj v svobodni Jugoslaviji«, je mogoče reči, da je njegov

⁵⁰ Demokratska stranka je pravzaprav JDS, kjer so se junija 1918 združile Narodna napredna stranka za Štajersko (NNS) in kranjski liberalci NNS. Aprila 1919 se je JDS združila z liberalnimi strankami iz drugih krajev Jugoslavije v Demokratsko skupnost, ki se je pozneje preimenovala v Demokratsko stranko. Glej: Perovšek, *Organizacijsko-politična slika*, str. 313–346.

⁵¹ *Nova doba*, 27. november 1920.

⁵² Balkovec, *Druge volitve v skupščino*, str. 286.

⁵³ Glej: Perovšek, *Organizacijsko-politična*, str. 313–346.

⁵⁴ *Tedenske slike*, priloga Domovini, 12. november 1931, str. 1–2.

⁵⁵ Stiplovšek, *Banski svet Dravske banovine*, str. 117.

⁵⁶ Manifestacija sloge in odločne volje. *Jutro*, 27. januar 1932, str. 1.

nagovor realen, saj omenja pereče družbene probleme, kot so slabo gospodarsko stanje, brezposelnost, nezmožnost slovenskih kmetov, da bi odplačevali posojila, ker so obresti previsoke, bedo, v kateri živijo invalidi in upokojenci itn. Posebno pozornost pritegne njegovo razmišljanje o bodoči ureditvi države, ki zadeva decentralizacijo, torej model ureditve, ki ga je zagovarjal vse od mladih let, ne glede na to, ali je šlo za model ureditve neke družbe, kot je DCM, ali za državno raven:

»Poenostaviti je treba upravni aparat ter pospešiti decentralizacijo unitarne države. Na nižje upravne edinice naj se prenesejo vsi posli, ki se morejo tam reševati skladneje z interesi življenja.«

Natanko enak predlog je namreč Prekoršek podal že dve desetletji pred tem, na enem od zborovanj Družbe sv. Cirila in Metoda, ko je z zahtevo po decentralizaciji DCM in ustanavljanju pokrajinskih podružnic sprožil »afero Prekoršek«.

Ob sprejetju državnega proračuna za leto 1934/35 je imel govor – poslušali so ga »z največjo pozornostjo« –, saj se je dotaknil gospodarskih, socialnih, prosvetnih in upravnih problemov. Dotaknil se je tudi slovenskega obmejnega šolstva, češ da je zelo zanemarjeno, ter manjšinskega šolstva oz. nemške manjšine, ki bi morala biti lojalna, da »se naša deca ne bi raznarodovala«. Pohvalil je izvedbo komasacije občin, ki naj bi za »nas v Dravski banovini pomenila zgodovinsko dejanje v našem notranjem upravnem življenju«.⁵⁷ Predvsem je bil zadovoljen, ker je komasacija omogočila, da so upravne enote postale sposobne za življenje. O sprejemanju proračuna pa je vnovič povedal, da bi decentralizacija uprave pomenila večjo preglednost in manjše stroške, kar naj bi bilo v času gospodarske krize zelo pomembno. Če bi bila izvedena »smotna« decentralizacija, bi se lahko prihranila ena tretjina izdatkov, ki jih je tedaj porabila centralna birokracija. Ob tem je poudaril, da bi se moral odnos med centralno in lokalno upravo urediti tako, da ne bi bili ogroženi vsedržavni interesi.

Jugoslovanska radikalna kmetška demokracija (JRKD) se je julija 1933 preimenovala v Jugoslovansko nacionalno stranko (JNS). Na ustanovnem kongresu so izvolili novo strankino vodstvo. Ivan Prekoršek in Lovro Petovar sta postala člana širšega glavnega odbora stranke, od leta 1936 pa je bil Prekoršek v njenem ožjem vodstvu.⁵⁸ Leta 1935 je kandidiral na listi B. Jevtića in bil edini od trojice prijateljev drugič izvoljen za narodnega poslanca. V Novi dobi so mu posvetili celo prvo stran, kjer je navedel svoje predvolilne obljube, urednik pa je objavil daljši sestavek o »veličastnem shodu g. Ivana Prekorška v Celju«.⁵⁹ Leta 1938 je kandidiral tudi na volitvah v Narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije, in sicer na Mačkovi listi, a je v svojem okraju dosegel šele tretje mesto, in ni bil izvoljen. V svoji dolgi karieri je imel mnogo funkcij tako na lokalni kot tudi na deželni, banovinski in vsedržavni ravni. Med drugim je dvakrat kandidiral za narodnega poslanca, a ni bil izvoljen (na Kukovčevi listi 1920 za NS Kraljevine SHS in leta 1938 na Mačkovi listi za NS Kraljevine Jugoslavije), dvakrat ni kandidiral (leta 1923 in leta 1927), dvakrat je kandidiral in bil izvoljen za narodnega poslanca Kraljevine Jugoslavije (leta 1931 na Živkovičevi listi in leta 1935 na Jevtičevi listi).

⁵⁷ *Jutro*, 28. februar 1934, str. 1, 2.

⁵⁸ Perovšek, *Organizacijsko-politična slika*, str. 73.

⁵⁹ *Nova doba*, Celje, 3. maj 1935.

Ivan Prekoršek je bil poročen z Bogdano, r. Žižek, hčerko znanega narodnjaka in okrajnega zdravnika v Vojniku in Velenju dr. Antona Žižka. Imela sta tri otroke: Alenko, Tugomera in Branka.⁶⁰

Ko ni bil več izvoljen za poslanca, se je vrnil v Celje. Nad Evropo so se zbirali zlovešči oblaki vojne in v Ivanu Prekoršku so se zganili vsi narodnoobrambni mehanizmi izpred prve svetovne vojne. Takoj se je vključil v protinacistično dejavnost. Skupaj s sinom Tugomerom sta pripadala skupini (brata Kalan, bratje Omersa, Orožnovi itd.), ki se je povezala s krogi okoli angleškega konzulata v Zagrebu in začela sodelovati s SOE.⁶¹ Njihovo delovanje ni ostalo neopaženo, saj so v Celju delovale skupine kulturbunda, ki so poročale gestapu in RSHA⁶² ter SD.⁶³ Prav na seznamu te organizacije sta se znašla tudi oče in sin Prekoršek.⁶⁴ Vsa družina je bila potem izgnana v Srbijo, v Čuprijo. Leta 1942 je gestapo v Srbiji razpisal tiralico za sinom Tugomerom, ki je odšel na Ravno goro in postal kurir Draže Mihailovića za Slovenijo. Ob koncu vojne je bil pri vojaški misiji jugoslovanske kraljeve vojske v Bariju, v Italiji. Tam je ostal do njene razpustitve, konec vojne pa je dočkal kot letalski podporočnik v britanski vojski.⁶⁵

Po vojni se je oče, Ivan Prekoršek, vrnil v Celje, kjer ga je budno spremljala nova povojna oblast. Dobil je delo tajnika celjske Obrtne zbornice – menda zato, da ne bi bilo negodovanje nad novo oblastjo v mestu še večje.⁶⁶ Po poročilih Udbe se celjski liberalci po vojni niso več organizirano sestajali. So pa bila še vedno gostilniška omizja, kjer so v družabnih pogovorih izrekli tudi kaj takega, kar so vestni agentje Udbe takoj prenesli naprej. Tako je za enim omizjem Prekoršek izjavil, da bi lahko premagal Franca Leskoška - Luko na volitvah za poslanca v zvezni skupščini. Baje je celo kandidiral, a je potem odstopil, ker je uvidel, da ne bi mogel kot poslanec ničesar narediti. Tako so v Udbi ugotovili, da je v Celju »reakcija« še vedno močna.⁶⁷

Žal v Štiblerjevih dnevniških beležkah ni nobenih pričevanj o pogovorih za »družabnimi omizji«, kadar je skupina maturantov mariborske gimnazije obhajala obletnice mature.

Franc Mravljak (Sveti Anton na Pohorju, 2. 12. 1882–Celje, 26. 3. 1970)

Franc Mravljak izvira iz Sv. Antona na Pohorju. Mravljakovi so bili tako kot Pahernikovi veleposestniki; usodi obeh družin sta tesno prepleteni. Oče, prav tako Franc, je bil župan,⁶⁸ Frančev starejši brat Peter je ostal na posestvu in ga upravljal,

⁶⁰ *Nova doba*, 18. marec 1922, str. 5.

⁶¹ SOE – Special Operations Executive oz. Uprava za posebne operacije.

⁶² RSHA – Reichssicherheitshauptamt oz. Glavna uprava varnosti tretjega rajha.

⁶³ SD – Sicherheitsdienst oz. Varnostna in obveščevalna služba nemške nacistične stranke.

⁶⁴ Vodušek Starič, *Slovenski špijoni*, str. 210.

⁶⁵ Isti, str. 316.

⁶⁶ Isti, str. 400.

⁶⁷ Isti.

⁶⁸ *Tabor* (Narodni list), 27. september 1923.

večkrat je tudi kandidiral na različnih volitvah, od leta 1930 do 1935 je bil celo banski svetnik.⁶⁹

O Petru Mravljaku, Frančevem bratu in Franju Paherniku je leta 2003 pričala Nada Kavčič, in to v vlogi informatorke diplomanta FDV. Njeno mnenje se nekoliko razlikuje od Štiblerjevega mnenja o F. Paherniku.⁷⁰

»V Vuhredu sta bla dva vlka veleposestnika. Mela sta posestva z najemniki. To sta bla Mravljak Peter in Pahernik Franc. Tem so kmeti dajali iz svojih žag predelan les, veleposestnika pa sta pobirala maržo za odvod lesa dalje po Dravi. Bila sta bogata in skopuška. Bila sta gajcig«.

O Francu obstaja najmanj virov, samo na podlagi številnihotic iz Nove dobe je bilo mogoče sestaviti nekakšen pregled njegovega delovanja za Celje v prelomnih časih, ko je iz nemških prešlo v slovenske roke. Bil je tesen sodelavec prijatelja in gimnazijskega sošolca Ivana Prekorška in tasta Jura Hrašovca. Tako kot vsi iz prijateljske naveze je bil tudi on dejaven v narodnoobrambni Družbi sv. Cirila in Metoda. Kot študent filozofije⁷¹ je bil med letoma 1905 in 1907 blagajnik podružnice DCM v Vuhredu, v radeljskem okraju (takrat marenberški okraj).⁷²

Tako kot Štibler, Pahernik in Prekoršek je bil tudi Mravljak član narodno radikalnega dijaštva; s Prekorškom sta bila leta 1906 izvoljena v izvršni odbor tega društva.⁷³

Slika 5: Franc Mravljak kot avstro-ogrski vojak. Iz družinskega albuma njegovega vnuka Marka Menašaja.

⁶⁹ Stiplovšek, *Banski svet Dravske banovine*, str. 48, 324.

⁷⁰ Kos Durjava, *Socialno življenje na Pohorju*, str. 10.

⁷¹ Mravljak je na filozofski fakulteti študiral klasične jezike, a tedaj je bilo v navadi, da je bil vsak, ki je obiskoval katerokoli smer, »študent filozofije«. Dejstvo, da je bil profesor latinščine in grščine, mi je v e-pošti potrdil dr. Andrej Rosina, ki je hodil k njemu na ure latinščine, in tudi njegov vnuk Mark Menaše.

⁷² Vovko, *Odborniki in članstvo podružnic*, str. 319.

⁷³ Škoro Babić, *Spomini Josipa Breznika*, str. 107.

O tem, da je študiral na Dunaju, je mogoče sklepati le posredno. Ko so leta 1905 izbirali izvršni odbor narodno radikalnega dijaštva, je vsako akademsko društvo, ki je bilo član gibanja, delegiralo dva člana. Akademsko društvo slovenskih študentov na Dunaju (Slovenija) je delegiralo Franca Mravljaka in Josipa Breznika.⁷⁴ Mravljak je bil tudi med glavnimi govorniki na shodu slovenskih visokošolcev na Dunaju, 27. junija 1907.⁷⁵ Leta 1910 se je zaposlil na, tedaj nemški, celjski državni realni gimnaziji. Takrat sta v Celju že bila Mravljakova najboljša prijatelja in sošolca, Ivan Prekoršek in Miloš Štibler. Vsi trije so bili aktivni člani Narodne stranke za Štajersko (NSŠ) že ob njeni ustanovitvi.

Tako kot Štibler in Prekoršek se je tudi Mravljak pridružil ljubiteljski gledališki skupini v Celju. Leta 1911 so trije prijatelji s skupino somišljenikov (denimo Rafael Salmič) ustanovili samostojno Dramatično društvo in Franc Mravljak je bil dolgoletni zaslužni predsednik tega društva; Ivan Prekoršek je bil takrat tajnik in arhivar.⁷⁶ Trije od petih prijateljev so tudi nastopili v gledaliških igrach, Miloš Štibler, Ivan Prekoršek in Franc Mravljak. V gimnazijskih in študentskih časih je z njimi nastopal tudi Fran Pahernik. *Narodni list* poroča, do so se, v sicer plitvi Blumenthalovi burki Zlodejeve skale, igralsko izkazali – Ivan Prekoršek kot registrator Timpe, Miloš Štibler kot Erik pl. Kralj, Franc Mravljak kot Božidar in Marta Hrašovec kot Leonija.⁷⁷ Marta Hrašovec, hčerka deželnega poslanca v Gradcu dr. Jura Hrašovca se je štiri leta pozneje poročila s Francem Mravljakom. Ta je prva leta po prihodu v Celje poleg službe opravljal še delo knjižničarja v celjski Čitalnici in blagajnika Dijaške kuhinje. Poleg tega je dolga leta deloval v Dijaškem podpornem društvu, ki mu je v tridesetih letih pa vse do začetka druge svetovne vojne tudi predsednikoval.

V začetku prve svetovne vojne je bil vpoklican v avstrijsko vojsko in bil ranjen na fronti v Galiciji. Zdravniki so mu rešili nogo, ki jo je poškodoval šrapnel, a je potem vse življenje šepal.⁷⁸ Ker ni bil več sposoben za vojsko, je bil premeščen v Maribor, kjer je bil 1. aprila 1916 nameščen v višjo vojaško realko kot pribočnik/adjutant poveljnika von Blaha, urejal je upravnopravne in administrativne zadeve. Ko je prvega novembra 1918 prevzel nadzor nad Mariborom Rudolf Maister, so se gojenci kadetnice nemške narodnosti temu uprli tako, da so hoteli razdejeti naravoslovni kabinet.⁷⁹ Profesorju Mravljaku (takrat s činom nadporočnika) je skupaj z gojenci jugoslovanskih narodnosti uspelo to preprečiti. Zato ga je general Maister v

⁷⁴ Za Tabor, akademsko društvo slovenskih študentov v Gradcu, sta bila npr. delegirana Ivan Prekoršek in Albert Kramer. V: Škoro Babič, *Spomini Josipa Breznika*, str. 128.

⁷⁵ Isti, str. 128.

⁷⁶ Dramatično društvo v Celju. *Nova doba*, 8. januar 1919, str. 2, 3. Sicer sta se Prekoršek in Mravljak menjavala na položaju predsednika in tajnika društva, saj je bil Mravljak tajnik in Prekoršek predsednik ob prevzemu doslej nemškega mestnega gledališča. V poslopiju zgradbe je nato Dramatično društvo uredilo pisarno in zaposlilo stalnega režiserja. V: Dramatično društvo Celje, *Nova doba*, 22. februar 1919, str. 3.

⁷⁷ Slovensko gledališče v Celju: *Narodni list*, 23. november 1911, str. 4.

⁷⁸ Po pripovedovanju njegovega vnuka Marka Menašerja.

⁷⁹ Mravljaku, skupaj z dijaki, ni uspelo trajno rešiti dobro opremljenega laboratorija, notica iz Nove dobe namreč poroča o ukinitvi vojaške realke v Mariboru in da se »krasna učila, ki jih ima zavod, preparati in aparati ter fizikalni in kemični laboratorij, namerava potem odposlati v Beograd za vseučilišče.« Mariborske novice: *Nova doba*, 28. september 1920, str. 2.

Narodnem domu imenoval za svojega pribočnika. Službo je nastopil 2. novembra 1918. Mravljak se je kot Maistrov pribočnik odlikoval z »neutrudno delavnostjo« in mu je tudi svetoval pri sestavljanju prvega povelja ter pri mobilizacijskem pozivu.⁸⁰

Po odpustnici iz vojske, 15. februarja 1919, se je vrnil v Celje, nadaljeval delo v gimnaziji, med letoma 1919 in 1922 pa je bil prvi kurator muzejskih zbirk v Celju.⁸¹ Takrat se je začel tudi aktivno udeleževati v Jugoslovanski demokratski stranki (JDS). Leta 1920 je kandidiral na listi V. Kukovca na volitvah v ustavodajno skupščino, in sicer kot kandidat po 14. členu volilnega zakona.⁸² Tudi leta 1923 ga zasledimo na kandidatni listi JDS za narodnega poslanca, kjer je namestnik Ivana Rebeka v volilnem okraju Celje, Vransko, Maribor levi breg in Št. Lenart.⁸³ Na shodih JDS je veliko nastopal in imel govore, strankarski list Nova doba ga velikokrat omenja, denimo tedaj, ko je bil marca 1923 sklican shod JDS v Celju, ki se je končal kot »sijajna manifestacija jugoslovanske demokratske stranke« in na katerem sta imela govor sreska kandidata Franc Mravljak in Ivan Rebek. Oba sta »naša znana in neumorna celjska javna delavca, ki so jima poslušalci sledili z živo pozornostjo in glasnim pritrdjevanjem«.⁸⁴

Mravljak je kandidiral na prvih občinskih volitvah v jugoslovanski državi aprila 1921, na listi JDS (ta je v Celju dobila večino) in bil izvoljen.⁸⁵ Izvoljen je bil tudi na naslednjih občinskih volitvah 28. septembra 1924,⁸⁶ ko se je JDS povezala v Narodni blok z Narodno socialistično stranko in Narodno radikalno stranko.⁸⁷ Liberalci so si s prevzemom Mestne občine Celje zagotovili nadzor nad pomembnim regionalnim središčem in so tudi v širšem okviru imeli določen vpliv (Mravljakov tast J. Hrašovec, V. Kukovec, I. Prekoršek itd.).

Ko so v Celju ustanovili podružnico Jugoslovanske matice, je bil Mravljak skupaj s Prekorškom med njenimi odborniki, prav tako je bil odbornik krajevnega JDS.

V začetku marca 1927 je F. Schaubach, veliki novoizvoljeni župan mariborske oblasti iz vrst SLS, odstavil celjskega župana dr. Jura Hrašovca iz vrst JDS/SDS in razpustil občinski svet s pretvezo, da ni sposoben za delo.⁸⁸ Mestni svetniki so potek dogodka razložili bralcem Nove dobe in protestirali proti takšnemu ravnanju. V ločenem oglasu so povabili somišljenike, naj se v čim večjem številu udeležijo protestnega shoda, ki sta ga pripravili Samostalna demokratska in Narodna socialistična stranka.⁸⁹ Nove občinske volitve so bile razpisane za 19. junij 1927. Franc

⁸⁰ Ude, *Boj za Maribor*, str. 91, 104.

⁸¹ Fugger Germadnik, *Iz vojne v novo državo*, str. 43.

⁸² *Nova doba*, 27. november 1920, str. 1. Poslanski mandati so se delili na kvalificirane in navadne. Za kvalificirane je bil zgolj pogoj, da je kandidat končal fakulteto ali višjo strokovno šolo v rangu fakultete. Glej več v: Balkovec, *Vpliv volilne zakonodaje*, str. 433–447.

⁸³ *Nova doba*, 15. marec, 1923, str. 1. Zelo podrobno analizo o prvih občinskih volitvah je povzel U. Herman v svojem magistrskem delu *Oddelka za zgodovino FF Univerze v Mariboru* (Herman, *Liberalizem na Celjskem*, 2016.)

⁸⁴ *Nova doba*, 17. marec 1923, str. 2.

⁸⁵ *Nova doba*, 28. april 1921 str. 2. Tudi v: *Jutro*, 27. april 1921, str. 1.

⁸⁶ *Nova doba*, 23. september 1924, str. 1.

⁸⁷ Perovšek, *Politična podoba Celja*, str. 466.

⁸⁸ Isti, str. 469.

⁸⁹ *Nova doba*, 12. marec 1927, str. 1, 2.

Mravljak in Ivan Prekoršek sta bila že tretjič izvoljena, in sicer na listi Samostojne demokratske stranke (SDS), v katero se je preimenovala JDS. V tej je namreč prišlo do razkola med Lj. Davidovičem ter unitaristom in centralistom S. Pribečevičem, zato je ta ustanovil SDS, ki se ji je nato priključil slovenski del JDS. Tokrat je na občinski ravni dobila večino klerikalna SLS.⁹⁰

Slabi dve leti pozneje, 6. januarja 1929, je kralj Aleksander razpustil parlament in uvedel diktaturo. S posebnim zakonom je razpustil tudi vse občinske uprave. Zakon je sicer omogočal, da veliki župani lahko sami imenujejo nove sestave občinskih svetov in župane, toda z določilom, da sestava in pristojnosti občinskih uprav ostanejo še nadalje iste. Veliki župan Schaubach je na podlagi tega zakonskega določila izdal dekret, s katerim je imenoval župana in člane občinskega sveta, ki so bili člani prejšnjega občinskega sveta.⁹¹

To nikakor ni ustrezalo opoziciji v mestnem svetu, ki je na zadnjih demokratičnih volitvah leta 1927 izgubila večino. Zato so se nekateri (npr. Mravljak, dr. Kalan, Prekoršek, dr. Hrašovec itd.) oglasili v Novi dobi in se razpisali o *nevzdržnih* razmerah v celjskem občinskem svetu. Med drugim so večini očitali, da je Franca Mravljaka izključila iz odbora za vodenje financ in da je prezrla dejstvo, da ima Mravljak na tem področju bogate izkušnje, saj je vodil občinske finance, »odkar slovenski svet obstaja«.⁹² Naslednje, kar so očitali večini, je, da so odstranili Mravljaka iz vodenja šolskega odbora, za kar je bil kot šolnik najboljše usposobljen, in ga nadomestili z Nemcem:

»In tako se je zgodilo, da se v 11. letu po osvoboditvi pri ožji volitvi v občinskem svetu celjskem, v katerem do prevrata Slovenci niti kot poslušalci niso smeli biti navzoči, bil izvoljen v mestni odbor občine celjski Nemec dr. Skoberne proti nacionalnemu šolniku. V šolskem odboru na ta način sploh ni nikogar izmed članov prejšnje manjšine.«⁹³

Samo nekaj dni pozneje je ista skupina svetnikov pisala o *neznosnih* razmerah v občinskem svetu. Pritoževali so se, da se volitve svetnikov v posamezne odseke, komisije in odbore niso izvajale v skladu s pravilniki. Tako je bil na primer v Mestni šolski svet imenovan Nemec namesto dosedanjega narodnega šolnika.⁹⁴ Pritožili so se nad samovoljnostjo velikega župana, ki je, namesto da bi razpisal nove volitve po ukinitvi občinskih svetov 6. januarja 1929, potrdil staro sestavo, v kateri so podpisani svetniki bili v opoziciji. Večina je odklanjala sodelovanje z njimi, zato so jim dodelili mesta v nepomembnih komisijah itd. S to javno objavo so sporočili, da ne bodo sprejeli vodenja odborov, »odsekov« in komisij, v katere jih je volila večina, in da so bili sami preglasovani. Na koncu sporočila se je podpisalo vseh 10 opozicijskih svetnikov, med njimi tudi Mravljak in Prekoršek.⁹⁵

⁹⁰ *Nova doba*, 21. junij 1927, str. 1.

⁹¹ Perovšek, *Politična podoba Celja*, str. 471.

⁹² *Nova doba*, 28. marec 1929.

⁹³ Isti. Mravljak je bil po pripovedovanju njegove vnukinje Mojce Antončič tudi v uredniškem odboru časnika celjskih liberalcev *Nova doba*.

⁹⁴ Franca Mravljaka.

⁹⁵ *Nova doba*, 5. april 1929, str. 1.

Mravljak je bil tudi v tridesetih letih občinski svetnik, enkrat referent Občinskega odseka za gospodarstvo,⁹⁶ drugič vodja Personalnega oddelka.⁹⁷ Od leta 1932 pa vse do začetka vojne 1941 je bil tudi ravnatelj celjske gimnazije. Ob ustanovitvi sreske organizacije JRKD (Jugoslovanska radikalna kmetijska demokracija) za srez Celje–Vransko je bil leta 1933 izvoljen za tajnika.⁹⁸

To so bila leta, ko je bil liberalni tabor na vrhuncu, čeprav je deloval v okviru edine dovoljene režimske stranke JRKD, ki se je preimenovala v JNS (Jugoslovanska nacionalna stranka). Trije Mravljakovi prijatelji so od leta 1931 narodni poslanci v Beogradu (Prekoršek, Petovar in Pahernik). Tudi na občinskih volitvah Celje – okolica je dobil liberalni blok absolutno večino, »triumfalna zmaga jugoslovenske nacionalne misli«.⁹⁹ Proslave »nacionalne zmage«, ki je sledila naslednji dan po volitvah, se je udeležil tudi narodni poslanec Ivan Prekoršek; dočakali so ga z »navdušenimi vzkliki«.¹⁰⁰

Ob volitvah v Narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije leta 1935 je 21 članov celjskega mestnega sveta, med njimi je podpisan tudi Franc Mravljak, objavilo vabilo volivcem celjskega sreza, naj glasujejo za dosedanjega narodnega poslanca Ivana Prekorška.¹⁰¹

Če ga primerjamo z njegovimi prijatelji in sošolci, opazimo, da je Mravljak najmanjkrat kandidiral na vsedravnih volitvah, a ga kljub temu dvakrat najdemo na kandidacijski listi za Narodno skupščino Kraljevine SHS: na Kukovčevi listi leta 1920, po 14. členu zakona, in leta 1923 tudi na Kukovčevi listi kot namestnika Ivana Rebeka.

Zanimive so tudi družinske vezi, ki so jih spletli nekateri člani peterice prijateljev. Poročali so se med meščanskimi pripadniki liberalne usmeritve: že Pahernikova mama je bila sestra politika dr. Franca Robiča, katerega hči Karolina se je poročila z odvetnikom in liberalnim politikom slogaške provenience dr. Franom Rosino. Pahernikova hči Vida pa se je poročila z Bojanom Ribnikarjem, sinom Adolfa Ribnikarja, znanega liberalnega politika in Žerjavovega tesnega sodelavca ter političnega sopotnika prijateljske naveze še iz časov narodno-radikalnega dijaštva. Franc Mravljak je bil poročen z Marto Hrašovec, hčerko dr. Jura Hrašovca, liberalnega politika prav tako slogaške provenience ter prvega slovenskega župana Celja po prvi vojni. Miloš Štibler se je poročil z Emo Pucelj, hčerko Ivana Puclja, najvidnejšega in najuspešnejšega politika liberalne Samostojne kmetijske stranke (SKS), ki je nastala leta 1919 kot nekakšna »hči« JDS, kateri je pripadalo vseh pet prijateljev.

Na začetku vojne so se trije moške, ki so kot mladi fantje doživeli težke čase narodnostnih bojov na Štajerskem, ko je Slovincem grozilo ponemčenje, in ki so sprejeli jugoslovanski narodnostni unitarizem in državni centralizem samo zaradi vere, da jim bo ta nova državna tvorba omogočila narodnostni obstoj, čez

⁹⁶ *Nova doba*, 9. oktober 1933, str. 2.

⁹⁷ *Nova doba*, 24. december 1933, str. 1.

⁹⁸ *Nova doba*, 2. maj 1932, str. 1.

⁹⁹ *Nova doba*, 16. oktober 1933, str. 2.

¹⁰⁰ *Nova doba*, 20. oktober 1933, str. 2.

¹⁰¹ *Nova doba*, 3. maj 1935, str. 1.

noč znašli na nemškem seznamu kot izgnanci, ki so morali v prvem valu izselitev zapustiti domove: Pahernika so izgnali v Liko, Prekorška in Petovarja v Srbijo. Ko so Nemci zasedli Celje in gimnazijo, so Mravljaka izgnali iz delovne sobe in postavili nemškega ravnatelja. Mravljak je vedel, kaj ga čaka, če ostane, zato je že naslednje jutro z družino zapustil Celje in zbežal v Ljubljano, kjer je ostal do konca vojne.

Po vojni se je vrnil v Celje in nadaljeval poučevanje na gimnaziji, kjer se je leta 1946 redno upokojil. Njegovo dolgo in delovno življenje ni usahnilo niti v starosti, saj je na celjski gimnaziji honorarno poučeval še leta 1968, ko je imel 85 let!¹⁰²

Lovro Petovar (Ivanjkovci, 14. 7. 1882–Ivanjkovci, 25. 1. 1957)

Lovro Petovar, zadnji od peterice prijateljev, ni bil gimnazijski sošolec četverice. Bil je veleposestnik in gospodarstvenik. V rodnem kraju Ivanjkovci je imel trgovino z mešanim blagom,¹⁰³ bil je c. in kr. poštar ter vinogradnik. Zlasti v vinogradništvu se je verjetno odlikoval, kar ga je uvrstilo na seznam uspešnejših okrajnih gospodarstvenikov. Nekaj biografskih podatkov je mogoče prebrati v mariborskem Taboru, ko je leta 1923 kandidiral kot kmečki kandidat na Demokratski listi (JDS) za narodno skupščino. Tu izvemo, da je bil še v času monarhije dvakrat izvoljen v vodstvo Štajerske kmetijske družbe v Gradcu.¹⁰⁴ Po prvi svetovni vojni sta se Kranjska in Štajerska kmetijska družba združili v Slovensko kmetijsko družbo, Lovro Petovar pa je bil izvoljen za predsednika. Za tem je postal predsednik konjerejskega oddelka te družbe.¹⁰⁵ Prav tako je bil predsednik okrajne posojilnice v Ormožu, ki je skrbela za kmečke, obrtniške in trgovske kredite, ter svetnik trgovske in obrtne zbornice. Bil je tudi predsednik obrtne zadruga za del ormoškega okraja in ustanovitelj vodne zadruga v Ivanjkovcih, ki je izsušila 70 hektarjev močvirja. Demokratska stranka (JDS) ga je kandidirala za predsednika Napredne kmečko-obrtne zveze. Za Lovro Petovarja kot kandidata, kakor navaja časnik Tabor, naj bi pričal dogodek, ki je dokazoval, da je Petovar »za jugoslovansko stvar«. Leta 1916 je bil namreč kot avstrijski vojak obsojen na 18 mesecev ječe, ker je lepo ravnal s

¹⁰² Verjetno je zato Pahernik v svojem pismu Štiblerju iz leta 1968 omenil, da se med trojico iz »triumvirata« Štibler, Pahernik, Mravljak, še najbolj drži »naš Francel«. Da je še leta 1968 honorarno poučeval, izvemo iz nekega drugega pisma Štiblerju, ki ga je 5. avgusta 1968 napisal pesnik in učitelj Fran Roš. Tam omenja, da je bil na obletnici mature ene generacije za njim, ki pa ga je vseeno povabila, in poroča, da je srečanju prisostvoval tudi Franc Mravljak, ki je bil njihov prvi razrednik v šolskem letu 1910/11.

¹⁰³ »Dolžnost vsakega Slovenca je zahajati k sledečim trgovcem, obrtnikom, gostilničarjem ... Lovro Petovar, Ivanjkovci, trgovina z mešanim blagom«. *Narodni list*, 26. november 1908, str. 6.

¹⁰⁴ O Štajerski kmetijski družbi v Gradcu je imel zelo slabo mnenje Učiteljski tovariš (*Učiteljski tovariš*, 20. april 1906, str. 138, 139). Petovar verjetno še ni bil član te družbe (takrat je imel 24 let), ko je ta časopis zapisal, da v osrednjem odboru ni nobenega zavednega Slovenca, ampak veliko Nemcev in slovenskih odpadnikov, ki so znani kot zakleti sovražniki slovenskega ljudstva.

¹⁰⁵ Straža se norčuje iz te navedbe v Taboru in smeši »zasluge« mladoliberalca, ki je bil kandidiran kot kmet in obrtnik med »enim financirjem, enim nadučiteljem in par advokati«. *Straža*, 22. januar 1923, str. 2.

srbskimi vojnimi ujetniki in jih »pomiloval«. Sodba pa je temeljila na njegovem »sokolsko slovanskem mišljenju«.¹⁰⁶

Slika 6: Lovro Petovar okoli leta 1918. Iz družinskega albuma njegove vnukinje Katje Petovar Grabovac.

Zanimivo je, da Tabor nič ne piše o tem, da je bil Petovar pred prvo svetovno vojno dejaven član Narodne stranke za Štajersko, ustanovljene leta 1906. Že leta 1909 na tretjem zboru Narodne stranke v Celju so bili od petih prijateljev štirje izvoljeni v njene vodstvene organe. Lovro Petovar je bil izvoljen v glavni odbor, v izvršni odbor pa so bili izvoljeni Miloš Štibler, Ivan Prekoršek in Fran Pahernik.¹⁰⁷ Vsi štirje so ostali v skoraj nespremenjeni sestavi na svojih položajih v stranki vse do izbruha prve svetovne vojne.¹⁰⁸

Poleti 1918 so se v jugoslovanskih deželah monarhije oblikovali vzporedni organi moči. Tako je bil v Sloveniji ustanovljen Narodni svet slovenskih dežel in Istre kot vrhovni politični organ, ki je pripravljala ustanovitev Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Organizacijska struktura narodnega sveta je omogočala regionalne narodne svete, vsedeželni pa je bil razdeljen na posamezne odseke (odbore). V Ljubljani so se 16. in 17. avgusta 1918 zbrali odposlanci, ki so jih imenovala stranke in politična društva. Med člani narodnega sveta je bil tudi Lovro Petovar. Že na tem sestanku so volili člane v predsedstvo in konstituirali odbore: finančni, gospodarski, administrativni, ustanovopravni, organizacijski, propagandni, demobilizacijski odbor, odbor za tujski promet ter dva pododborna (aprovizacijski in odbor za obnovo). Lovro Petovar je bil izvoljen v finančni odbor

¹⁰⁶ *Tabor*, 20. januar 1923, str. 1.

¹⁰⁷ III. glavni zbor Narodne stranke v Celju: *Narodni list*, 10. december 1909, str. 1.

¹⁰⁸ Glavni zbor Narodne stranke v Celju: *Narodni list*, 10. oktober 1912, str. 1. Enako je tudi v letu 1913.

in v odbor za tujski promet.¹⁰⁹ Ker so bili na sestanek vabljeni odposlanci takrat edinih treh legalnih strank (SLS, JDS in JSDS) in treh društev, je moč sklepati, da je bil Lovro Petovar že tedaj član JDS. To potrjuje tudi podatek, da je avgusta 1919 na zborovanju zaupnikov JDS iz mariborskega okrožja na predsedniškem mestu zamenjal dr. Frana Rosino, dotedanjega predsednika okrožne organizacije JDS v Mariboru.¹¹⁰

V štirih mesecih, od avgusta do decembra 1918, se je zgodilo marsikaj: po avgustovski ustanovitvi Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani je bilo 6. oktobra ustanovljeno še Narodno vijeće SHS v Zagrebu, ki je bilo najvišje politično telo jugoslovanskih narodov v avstro-ogrski monarhiji, pridružil pa se mu je tudi slovenski narodni svet. Vmes so razglasili Državo SHS, ki se je po nekaj dneh združila s Kraljevino Srbijo, in sicer 1. decembra 1918. Po državi so ob združitvi potekala praznovanja in eno med njimi je bilo v Varaždinu, kjer je kot govornik nastopil tudi Petovar. Lokalni časnik *Volja naroda* piše, da je z velikim navdušenjem vprašal prisotne:

»Da li je moguće ili su sanje što proživljavamo, akoprem je samo 6 nedelja proteklo od sloma omražene majčice Austrije.«¹¹¹

Kot predstavnik slovenskega narodnega sveta, ki je decembra še deloval – razpustili so ga 30. aprila 1919 –, je bil obenem tudi član Narodnega vijeća,¹¹² zato je prisotnim razložil njegovo delovanje; to je bilo najvišje politično telo, zato je izvedlo priključitev:

»Ocertašvi ujedno razloge, koji su potakli N. V. na onaj najsvečaniji i historijski čin, koji reprezentira današnju svečanost, završio je uz povladjivanje i gromko klicanje Nar. Vijeću, Jugoslaviji, regentu Aleksandru, došim je glazba zasvirala, Lijepu našu.«¹¹³

Leto za tem, septembra 1919, je poslanec V. Kukovec, predsednik Likvidacijske komisije za Štajersko, sklical dvodnevno zborovanje spodnještajerskih odposlancev. Delegati so obravnavali vsa vprašanja v zvezi z likvidacijo štajerskega deželnega premoženja kot tudi vprašanja o ureditvi prehodne uprave na slovenskem Štajerskem. Na tem pomembnem sestanku so sklenili, da se bodo takoj začeli likvidacijski dogovori z Avstrijo glede vsega deželnega in od dežele upravljanega imetja na Štajerskem. Ugotavljali so, da nepremičnine, ki

¹⁰⁹ Šorn, *Slovensko gospodarstvo v poprevratnih*, str. 35, 40, 41. Odbor oz. odsek za tujski promet, t. i. »Jugopromet«, naj bi skrbel za organizacijo in upravo tujskega prometa, železniških, avtomobilskih in parobrodskih zvez, za pospeševanje trgovskih in prometnih zvez ter za propagando lepote našega ozemlja.

¹¹⁰ Žuraj, *Med regionalizmom in jugoslovanstvom*, str. 115. Rosina je bil dolgo časa pristaš slogaške politike, zato je s somišljeniki ustanovil Stranko zedinjenih Slovencev (Konzervativno stranko). Ker na volitvah niso bili uspešni, je bil Rosina poslej član Narodne stranke, ki se je po združitvi z goriškimi in kranjskimi liberalci preimenovala v Jugoslovansko demokratsko stranko (JDS): Čuček, *Oris življenja, dela*, str. 58. V: *Odvetnik in oblast*.

¹¹¹ *Volja naroda*, 1918, št. 28, str. 2.

¹¹² V seznamu članov Narodnog vijeća v Zagrebu je Lovro Petovar zapisan kot predstavnik SLS: Štambuk-Školić, *Narodno vijeće Slovenaca*, str. 84.

¹¹³ Isti.

so na slovenskem delu Štajerske, niso v nikakršnem sorazmerju s tistimi, ki so na avstrijskem Štajerskem. Obravnavali so še mnoga druga pereča vprašanja o delitvi premoženja med dvema državama. Poleg tega so sklenili, da se bo, na predlog V. Kukovca, oblikoval sosvet sedmih članov, ki bo imel nalogo sodelovati pri vseh vprašanjih štajerske likvidacije ter svetovati glede uprave javnega premoženja na slovenskem Štajerskem in glede ureditve prehodne uprave. Za predsednika likvidacijskega sosveta za Spodnjo Štajersko so izbrali V. Kukovca, kot prvega člana sosveta pa so predlagali in izvolili Lovra Petovarja. Sestanku so prisostvovali tudi slovenski zastopniki nekaterih ministrstev ter Gregor Žerjav, zastopnik Pokrajinske vlade za Slovenijo, in številni drugi. Med njimi je bil tudi »g. inšpektor«, Miloš Štibler, ki je prišel kot zastopnik poljedelskega ministrstva; domnevati smemo, da se je Petovar šele takrat pridružil prijateljski navezi.¹¹⁴ Nova doba je poročala o tem zboru in omenila Petovarjev govor o likvidaciji kmetijske družbe, potrebi po pospeševanju živinoreje, zahtevi po strogem ločevanju med kmetijskim poverjeništvom in kmetijskimi družbami ter o njegovem predlogu glede ustanavljanja gospodinjskih šol na Štajerskem.¹¹⁵

Dejstvo, da je bil ob koncu vojne Petovar član Narodnega sveta in član sosveta Likvidacijske komisije za Štajersko, gre verjetno pripisati znanstvu z Vekoslavom Kukovcem, saj sta bila oba doma iz bližnjih vasi v okolici Ormoža, Kukovec iz Koračice, Petovar iz Ivanjковcev, in tesna sodelavca v Narodni stranki za Štajersko. Dokaj verjetno je, da je Petovar kot uspešen gospodarstvenik financiral štajersko JDS, pred tem morda Kukovčevo Narodno stranko za Štajersko (NSS). Časnik Straža namreč v poimenskem seznamu Kukovčevih podpornikov navaja Lovra Petovarja kot milijonarja iz Ivanjковcev.¹¹⁶

Leta 1921 ga omenja tudi *Slovenec*, in sicer kot »propadlega kandidata« za glavni odbor Kmetijske družbe, ki prihaja iz vrst SKS (Slovenske kmetijske stranke).¹¹⁷ A že leto pozneje, leta 1922, je bil ponovno izvoljen v predsedstvo izvršnega odbora okrožne organizacije JDS v Mariboru.¹¹⁸ Dve leti pozneje, leta 1923, je na listi Jugoslovanske demokratske stranke (JDS) in njej pridružene Napredne kmečko-obrtne zveze nastopil kot kandidat za narodnega poslanca v Narodno skupščino Kraljevine SHS, in sicer za volilna okraja Ptuj in Ormož.¹¹⁹ Na listi, kjer so bili kandidati navedeni po pomembnosti, je bil na tretjem mestu. Pred njim je bil znani celjski liberalcec Ivan Rebek iz vrst obrtnikov, nosilec liste pa je bil Vekoslav Kukovec, ki je bil izvoljen za poslanca že leta 1920. Vmes je bila sprejeta vidovdanska ustava in pričakovati je bilo, da bodo tiste liberalne stranke, ki so volile zanjo, JDS in SKS, volivci kaznovali, kar se je tudi zgodilo. Verjetno je prav zaradi tega takšen vrstni red (Kukovec,

¹¹⁴ *Mariborski delavec*, 16. september 1919, str. 2.

¹¹⁵ *Nova doba*, 13. september 1919, str. 2.

¹¹⁶ »Imena tistih obrtnikov, ki si še znanprej želijo dr. Kukovčevega centralističnega biča«. *Straža*, 26. februar 1923, str. 3.

¹¹⁷ *Slovenec*, 29. april 1921, str. 1. »Propadli kandidati« so vsi iz SKS, izvoljeni so bili samo kandidati SLS. Morda je to bil le Kukovčev politični maneuver, da se je Petovar za kratek čas včlanil v Pucljevo SKS, ki je bila ustanovljena leta 1919.

¹¹⁸ Žuraj, *Med regionalizmom in jugoslovanstvom*, str. 175.

¹¹⁹ *Nova doba*, 15. marec 1923, str. 1.

Rebek, Prekoršek) zmotil komentatorja Slovenskega naroda, ki je predlagal, da bi bil namesto Kukovca nosilec liste ali Petovar ali Rebek.¹²⁰

Ko se je leta 1924 slovenski del JDS ob razhodu med Davidovičem in Pribičevičem odločil za slednjega, je bil Gregor Žerjav izvoljen za podpredsednika nove vsedrjavne Samostojne demokratske stranke (SDS), Petovar pa v glavni strankin odbor.¹²¹

Sprejetje centralistično unitaristične vidovdanske ustave, 28. junija 1921, je imelo za posledico ukinitve Deželne vlade za Slovenijo; tako se je končala upravna avtonomija Slovenije v Kraljevini SHS. Deželno vlado je zamenjala Pokrajinska uprava za Slovenijo, ki naj bi v naslednjih letih prenesla pokrajinske upravne zadeve na centralno državno oblast v Beogradu. To se je tudi zgodilo in do konca leta 1923 se je izoblikovala nova upravno-teritorialna delitev Slovenije na ljubljansko in mariborsko oblast.

Pod mariborsko oblast s sedežem v Mariboru so spadala mesta: Maribor, Celje in Ptuj; politični okraji: Ljutomer, Maribor, Prevalje, Ptuj in Slovenj Gradec; sodni okraji: Kozje, Celje, Vranksko, Gornji Grad in Šmarje; občine: Sv. Rupert, Motnik, Trojane in Špitalič ter Prekmurje in Medžimurje.¹²² Odločitev o priključitvi Celja pod mariborsko oblast je sprejela krajevna organizacija JDS iz Celja, ki je zagovarjala mnenje, da spada Celje s Savinjsko dolino in celo kotlino do Zidanega Mosta k Mariboru.¹²³

Prve in edine volitve v oblastne skupščine so bile izvedene šele 23. januarja 1927. Takrat je bil Lovro Petovar izvoljen za poslanca Mariborske oblastne skupščine na listi SDS. Bil je tudi predsednik poslanskega kluba SDS in se je pogosto oglašal: na prvi seji drugega zasedanja oblastnih skupščin, 23. februarja 1927, je na primer kritiziral omejevanje delovanja oblastne skupščine na gospodarsko-socialne zadeve in urejanje financ.¹²⁴ Strankarstvo je označil kot pglavitno nevarnost za oblastno samoupravo. Posebno odločno se je zavzel za pravičnejše razmerje med večino in opozicijo ob razpravi ob sprejemanju poslovnika, ki je omejeval delovanje opozicije.¹²⁵

Na drugi seji II. zasedanja Mariborske oblastne skupščine, 19. decembra 1927, se je glasovalo o nujnem predlogu dr. Vebleta in poslancev SLS proti poskusom okrnitve slovenske univerze oz. ukinitvi treh fakultet. Tokrat je Lovro Petovar v imenu kluba SDS podprl predlog SLS, omenil pa je, da pričakuje od večine, ki ima zastopnika v vladi, da z isto energijo, kakor zastopa zadevo v Mariboru, nastopi tudi v Beogradu.¹²⁶

Zadnja seja Mariborskega oblastnega odbora je bila 4. januarja 1929. Dva dneva pozneje je kralj Aleksander razpustil parlament in uvedel diktaturo. Mariborska

¹²⁰ Žuraj, *Med regionalizmom in jugoslovanstvom*, str. 194.

¹²¹ Perovšek, *Organizacijsko-politična slika*, str. 313–346.

¹²² Perovšek, *Ukinitve Deželne vlade*, str. 265.

¹²³ Žuraj, *Med regionalizmom in jugoslovanstvom*, str. 168.

¹²⁴ Lovro Petovar je bil v oblastni skupščini v Odseku za proračun in finance. V: Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem*, str. 479.

¹²⁵ Isti, str. 133, 134, 143.

¹²⁶ Isti, str. 427.

in ljubljanska oblast sta prenehali delovati in sta bili v novi upravno-teritorialni razdelitvi združeni v Dravsko banovino.

Petovar je nadaljeval politično udejstvovanje tudi v času, ko je liberalni tabor na vsedržavnih volitvah, 12. novembra 1931, dosegel svoj največji uspeh, ki je pomenil tudi vrhunec njegove politične kariere. V »sijajni zmagi« narodnega edinstva« je bil na državni listi generala Živkovića izvoljen za poslanca v Narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije, kar je uspelo še dvema iz prijateljske naveze petih, in sicer Franju Paherniku in Ivanu Prekoršku. Slaba dva meseca pozneje, januarja 1932, so ustanovili edino vsedržavno stranko, ki jo je dovoljeval diktatorski režim; to je Jugoslovanska radikalna kmetska demokracija (JRKD), v katero so vstopili člani nekdanjega slovenskega dela SDS in nekdanje Slovenske kmetijske stranke. Predsednik nove vsedržavne stranke je postal Nikola Uzunović, Lovro Petovar pa je bil izvoljen za podpredsednika.¹²⁷

Poslanci novoustanovljene JRKD so gotovo obiskovali svoje volilne baze in agitirali v prid ustanavljanja krajevnih organizacij. Tako je Petovar že aprila prišel na Ptuj in prisostvoval ustanovnemu občnemu zboru krajevnice organizacije JRKD. Imel je enourni govor, v katerem je natančno poročal o političnem položaju. Naslednji dan je imel kar dva shoda, pri sv. Barbari v Halozah in na Ptujski Gori. »Kmečko ljudstvo je z veliko pozornostjo sledilo govoru ...,« je zapisalo Jutro.¹²⁸

Ko se je JRKD julija 1933 preimenovala v Jugoslovansko nacionalno stranko (JNS), sta svoje mesto v strankinem odboru dobila tudi Lovro Petovar in Ivan Prekoršek.

Trojica prijateljev in narodnih poslancev Petovar, Prekoršek in Pahernik je složno nastopila na posvetovalnem sestanku JNS za senatorske volitve v Dravski banovini, ki je bil 14. januarja 1935. Ker se na tem sestanku, kjer je bil Petovar v kandidacijskem odboru, niso sporazumeli glede enotne liste, se je odbor odločil za tri liste, od teh se je nato glasovalo samo za dve. Na prvi so bili kandidirani Drago Marušič, Albert Kramer in Ivan Pucelj, na drugi pa Marušič, Janžeković in Dinko Puc. Marušič je izjavil, da želi sprejeti kandidaturo samo na drugi listi. Ali je temu morda botroval razkol v JNS med pristaši Uzunovića, ki jim je pripadal Kramer, in pristaši Bogoljuba Jevtića, ki jim je pripadal Drago Marušič? Ali pa je bil razlog to, da so vsi trije kandidati s prve liste bili resno sperti (Kramer s Puceljem, Pucelj z Marušičem)?¹²⁹ Kakorkoli že, trojica prijateljev je glasovala za prvo listo in se tako ni postavila na nobeno stran; enako je storila tudi večina drugih narodnih poslancev, odposlancev sreskih organizacij in banovinskih svetnikov, torej vseh, ki so imeli volilno pravico za senatorske volitve.¹³⁰

Petovar je v ptujskem srezu kandidiral za narodnega poslanca na Jevtićeve listi tudi na volitvah leta 1935, a ni bil izvoljen. Prehitel ga je Miha Brenčič, prav tako

¹²⁷ Perovšek, *Organizacijsko-politična slika*, str. 313–346.

¹²⁸ Ustanovitev krajevnice organizacije v Ptuj: *Jutro*, 20. april 1932, str. 2.

¹²⁹ Urek, *Zakaj odklonil ...* Ivan Urek je bil narodni poslanec JNS in je na sestanku za senatorske volitve v Dravski banovini glasoval za prvo listo, prav tako kot Prekoršek, Petovar in Pahernik. V svoji knjižici piše, zakaj ni hotel kandidirati na Mačkovi listi.

¹³⁰ *Domovina*, 17. januar 1935, str. 1.

z Jevtićeve liste. Istočasno je v ptujskem srezu kandidiral tudi Vekoslav Kukovec, a tokrat na Mačkovi listi, in prav tako ni bil izvoljen.

Petovar je bil še vedno aktiven v stranki in bil tako na kongresu JNS leta 1936 izvoljen v strankin ožji glavni odbor.¹³¹ V predvolilnem času je potoval po Sloveniji in prisostvoval na shodih, kjer včasih tudi ni bil povsem dobrodošel. Ko je bil organiziran shod v Cirkovcah, kjer je imel Petovar govor, ga je zmotil neki potujoči klepar iz Mihovcev. Petovarju ni dovolil govoriti, grozil mu je ter ščuval domače fante zoper poslanskega kandidata, tako da se je celotna zadeva končala na sodišču. Klepar je sicer priznal, da je želel preprečiti govor, ščuvanja in grožnje pa ne. Menil je, da Petovar kot poslanec ni zadosti naredil za kmete in delavce. Državno tožilstvo je izdalo obtožnico in obtožilo kleparja za kršenje javnega reda in miru. Do sodbe sicer ni prišlo, ker je bil obtoženec kot potujoči klepar veliko odsoten, zato se je zadeva končala z amnestijo.¹³²

Leto prej pa so prekmurske Novine objavile pismo kmeta iz Slovenskih Konjic v izvirni obliki. Čeprav utegne takšen zapis današnjemu bralstvu izvabiti prizanesljiv nasmeh, si lahko vsebino tudi drugače razlagamo, zato je vredno objaviti njegove dele v izvirniku, kar je storil tudi urednik:

»Nekaj od šmarnice. Pisali ste g. urednik v 14. številki od šmarnice, ki je dača na njo odpravljena i ka se nešteri hvalijo za to. Odgovorim, da je šmarnico, dokeč ni bilo zabranjena, pri nas odavao, najmre trsje, narodni poslanec Lovro Petovar, vino šmarnico pa küpüvao od nas i jo lifrao v drüge kraje. Gda je vinska trgovina ne šla, se je zabranila šmarnica, na je prej kvarila ceno vini od ceplenoga trsa, ka so se prej tam prek lüdje klali, ki so bili (verjetno pili op. G.K) šmarnico. Ka je na tem istine, ne vem, edino pa znam, ka smo kmetje iz Slovenskih Konjic dosta plačali v kmetijski fond a jako-jako malo ž njega dobili.«¹³³

Da bi Petovarjevo »lifranje« šmarnice bolje razumeli, je vredno poudariti, da je bil še pred vstopom med poslance uspešen gospodar svojega posestva, vinogradnik in trgovec z vinom, da je ustanovil več gospodarskih korporacij, bil ustanovitelj vinarskega društva za Dravsko banovino, bil med ustanovitelji Zveze vinogradnikov in sadjarjev Kraljevine Jugoslavije¹³⁴ in njen podpredsednik, odbornik Slovenskega trgovskega društva v Celju¹³⁵ ter podpredsednik Kmetijske družbe. Pri reorganizaciji te družbe je imel vidno vlogo, dal je denimo pobudo, da bi se družba preoblikovala v zadrugo, ker bi jo to omogočilo bolj trdno in varnejšo osnovo.¹³⁶ Obsežno poročilo o preoblikovanju Kmetijske družbe v zadrugo objavlja tudi Kmetijski list in navaja del Petovarjevega govora, ki je zagovarjal preoblikovanje družbe v zadrugo, zato da bi iz nje »izginila tista nesrečna politika, ki je družbi toliko škodovala.«¹³⁷

¹³¹ Isti.

¹³² Ogrizek, *Območje občine Kidričevo*, str. 191.

¹³³ *Novine*, 22. april 1934, str. 3.

¹³⁴ »Vsi na volišče!« *Narodna sloga*, 7. november 1931, str. 5.

¹³⁵ »Politične vesti.« *Nova doba*, 5. junij 1919, str. 3.

¹³⁶ *Domovina*, 5. januar 1933, str. 1.

¹³⁷ Kmetijska družba – zadruga. *Kmetijski list*, 4. januar 1933, str. 1.

Kot poslanec Mariborske oblastne skupščine je leta 1928 na primer zahteval, da oblastni odbor nastopi proti nameri beograjskih trgovcev, ki so hoteli prepričati vlado, da bi dovolila uvažanje italijanskih in španskih vin brez carinskih dajatev. *Nova doba* v oklepaju dodaja, da s protestom verjetno ne bo nič, »ampak take-le carine proste špekulacije beograjskih cincarjev so veleinteresantne.«¹³⁸

Ob tem naj dodamo še eno zanimivo anekdoto. Danes se Petovarja še po skoraj stotih letih spominjajo tudi zaradi zasluge, da je leta 1924 postal center občine Ormož, ne pa Središče ob Dravi, kot je bilo sprva mišljeno. Središče je takrat imelo več prebivalcev, zgrajena pa je že bila dvonadstropna železniška postaja, saj bi moral vlak proti Ljutomeru in Murski Soboti iti prek Središča ob Dravi. Petovar, ki je živel v Ivanjkovcih, je s sodi vina prepričal takratne zvezne delegate v Beogradu, da so progo preusmerili iz Ormoža prek Ivanjkovcev proti Ljutomeru, da bi tako lažje trgoval s svojim vinom. Še danes je zato pri Žerovincih opaziti največji nagib železniške proge v Sloveniji. Če bi proga tekla iz Središča, bi se bržkone lahko izognili nevarnemu nagibu. Nekoč se je železniška postaja v Ormožu celo podrla, ker je prazen vagon, ki je železničarjem v Ljutomeru ušel zaradi velikega nagiba proge, zgrmel v železniško postajo.¹³⁹

Leta 1938 so liberalci na vsedržavnih volitvah izgubili večino, na Mačkovi listi je od trojice Petovar-Pahernik-Pekoršek kandidiral samo še Pekoršek, a tudi on ni bil izvoljen. Petovar je na vsedržavni ravni trikrat kandidiral za narodnega poslanca, a ni bil izvoljen (leta 1923 na Kukovčevi listi, 1927 na Pivkovi listi in 1935 na Jevtičevi listi), enkrat pa je bil izvoljen, in sicer leta 1931 na Živkovičevi listi.

Lovro Petovar, ki se ga njegovi sovaščani, združeni v PGD Ivanjkovci, danes spominjajo tako, da vsako leto prirejajo memorialno tekmovanje gasilskih desetini za Pokal Lovra Petovarja, je v dvajsetih letih prehodil dokaj zanimivo politično pot. O danes tako rekoč neznanem in pozabljenem politiku je bilo treba na podlagi številnih kratkih sestavkov in novic iz takratnega tiska sestaviti pregled njegovega delovanja, saj v znanstveni literaturi skoraj ni zabeležen. V primerjavi s Pahernikom, Štiblerjem in Pekorškom, a o njem, tako kot o F. Mravljaku, ne najdemo nobenih podatkov, ne v ES ne v SBL.

Imel je sedem otrok. Dva sta padla med vojno, sin Dušan na Sremski fronti, hči Milena, por. Berce, učiteljica, pa je bila ustreljena kot talka, ker so se v njeni hiši zbirali aktivisti OF.¹⁴⁰

Sklep

Ob koncu desetletja in začetku vojne liberalni tabor v organizacijskem smislu ni več obstajal. Bil je neenoten, neorganiziran in razdeljen na veliko strank, frakcij, ki niso imele ne veljave ne vpliva, kar se je odrazilo tudi na usodah petih prijateljev: Franjo Pahernik je od leta 1935 do začetka vojne, izgnanstva in povojne nacionali-

¹³⁸ *Nova doba*, 30. marec 1928, str. 2.

¹³⁹ Podatke je posredoval Davorin Bešvir.

¹⁴⁰ Po pripovedovanju njene nečakinje Katje Petovar Grabovac.

zacije sonaravno gospodaril v svojih pohorskih gozdovih in se s politiko sploh ni več ukvarjal. Miloš Štibler je politiko zapustil prvi, njegov prehod v gospodarstvo sovпада z razglasitvijo diktature kralja Aleksandra, tudi Lovro Petovar je uspešno gospodaril in trgoval do vojne in izgnanstva na svojem posestvu in v vinogradih v Ivanjkevcih. Franc Mravljak je opravljal službo ravnatelja celjske državne gimnazije do leta 1941, ko je zbežal z družino v Ljubljano, ker je pravočasno izvedel, da je na seznamu izgnancev za Srbijo. Ivan Prekoršek se je leta 1938 vrnil iz Beograda v Celje in prevzel upravljanje celjske državne bolnišnice, dokler ga niso leta 1941 z družino izgnali v Beograd, od koder se je vrnil po koncu vojne.

Če naredimo prerez skozi delovanje petih prijateljev, ugotovimo, da je večina že v gimnazijskih in študentskih letih sodelovala v narodno naprednem dijaštvu in v Družbi sv. Cirila in Metoda ter nato v Narodni stranki za Štajersko. V DCM so na čelu z Žerjavom prevzeli krmilo družbe, ki je tako prišla v liberalne roke. V letih pred prvo svetovno vojno sta bila od peterice v politiki najbolj dejavna Petovar, Štibler, Pahernik in Prekoršek. Ko so se štajerski narodnjaki združili s Tavčarjevimi kranjskimi liberalci, so se vsi prijatelji znašli med mladoliberalci oz. »mladini«, katerih ime je prvič zapisal prav Miloš Štibler.

Vsi so bili dobri govorniki, zlasti Prekoršek, Štibler in Mravljak, saj so to za politika nujno večino pridobili kot govorniki na shodih narodno-radikalnega dijaštva, kot potujoči učitelji DCM in ne nazadnje med neštetimi gledališkimi nastopi šolskih ljubiteljskih društev ter v Dramatičnem društvu v Celju. Vse tri je v politiko pripeljala narodna zavest. Te ne moremo odreči niti Petovarju in zlasti Paherniku, čeprav sta bila predvsem gospodarstvenika in šele nato mladoliberalna politika.

Sicer pa za vseh pet prijateljev velja, da so jih odlikovale lastnosti, značilne za pripadnike liberalnega tabora med dvema vojnoma: izrazito protikatoliško stališče, kar je prišlo najbolj do izraza pri delovanju v DCM, ter neomajna zvestoba narodnemu unitarizmu in državnemu centralizmu, za kar so kar trije med njimi bili nagrajeni s poslanskimi sedeži v Narodni skupščini Kraljevine Jugoslavije. Za vseh pet je mogoče reči, da so v času med vojnoma ustvarili uspešne kariere. V Štiblerjevih dnevniških zapisih iz šestdesetih let prejšnjega stoletja lahko najdemo nič koliko misli, ki potrjujejo, da se nobeden izmed petih prijateljev ni nikoli odrekel svoji prvotni usmerjenosti, tudi na stara leta ne.

Povzetek

V ospredje zgodbe smo postavili pet prijateljev in gimnazijskih sošolcev ter njihovo vpetost v razgibane čase in dogodke pred razpadom monarhije, ob nastanku nove države in med svetovnima vojnoma: ing. gozdarstva in veleposestnika Franja Pahernika, upravitelja celjske državne bolnišnice Ivana Prekorška, klasičnega filologa Franca Mravlja in gospodarstvenika Lovra Petovarja. Vlogo veznega člana pripovedi ima zadružnik in publicist Miloš Štibler, ki je bil del te prijateljske naveze več kot 60 let. Najbolj dolgotrajno politično kariero sta imela Ivan Prekoršek in Lovro Petovar. Prekorškova kariera je trajala okoli 30 let, od leta 1906, ko je postal član Izvršnega

odbora narodno-radikalnega dijaštva, do leta 1938, ko ni bil tretjič izvoljen za narodnega poslanca. S Štiblerjem sta povzročila eno najhujših kriz v zgodovini DCM. Leta 1909 je bil član izvršnega odbora Narodne stranke za Štajersko skupaj s Štiblerjem in Prekorškom. Po prvi svetovni vojni je bil član prvega slovenskega mestnega sveta v Celju, ki so ga do tedaj zasedali le Nemci. Bil je med vodilnimi mladoliberalnimi politikami, ki so se borili za slovensko Celje. Tudi v naslednjih dveh mandatih je dobil mestni svetniški sedež, ki ga je ob začetku tridesetih nadomestil s poslanskim v Narodni skupščini Kraljevine Jugoslavije. V tridesetih letih je dvakrat kandidiral in bil dvakrat izvoljen za narodnega poslanca v Narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije.

Franjo Pahernik se je najmanj ukvarjal s politiko in se je predvsem posvečal sonaravnem gospodarjenju v svojih gozdovih. S Štiblerjem sta že v prvih letih 20. stoletja ustanavljala zadruga in posojilnice na Štajerskem, bil je član narodno-radikalnega dijaštva in član predsedstva DCM. Tudi on se je takoj priključil Narodni stranki za Štajersko, kjer je bil do prve svetovne vojne v njenem izvršnem odboru. V prvih dneh novembra 1918 je uvajal slovensko oblast kot predsednik Pokrajinskega Narodnega sveta za marenberški okraj (Radlje ob Dravi). V letih 1931–1935 je bil poslanec v Narodni skupščini Kraljevine Jugoslavije. Znan je bil kot mecen, z njegovim predlogom in finančnim vložkom je bilo zgrajenih nekaj šol, cerkev in tik pred drugo vojno sokolski dom v Radljah ob Dravi.

Franc Mravljak, prav tako iz družine pohorskih veleposestnikov, je bil četrti vezni člen v prijateljski navezi dijakov mariborske gimnazije. Skupaj s Prekorškom je bil član izvršnega odbora narodno-radikalnega dijaštva, v usodnih časih bojov za severno mejo pa pribočnik generala Maistra. Bil je prvi kurator celjskih muzejskih zbirk, odbornik in govornik na shodih krajevne JDS, odbornik Jugoslovanske matice v Celju, član uredništva celjske Nove dobe, gimnazijski profesor in ravnatelj gimnazije med leti 1932–1941. Dve desetletji je bil član mestnega sveta celjske občine, kjer je predsednikoval različnim odsekom, bil je dolgoletni predsednik Dijaškega podpornega društva ter zaslužni predsednik celjskega Dramatičnega društva pred prvo svetovno vojno.

Morda je bil najuspešnejši med njimi Lovro Petovar, ki se je navezi štirih prijateljev priključil nekoliko pozneje, in sicer ob ustanovitvi Narodne stranke za Štajersko. Zdi se, da ni obiskoval klasične gimnazije in študiral kot njegovi štirje prijatelji, bil pa je narodni človek, veleposestnik, trgovec, c. in kr. poštar ter vinogradnik, a očitno zelo dober in inovativen organizator, kar ga je tudi pripeljalo v politiko. Bil je eden od najbolj prepoznavnih prleških liberalnih politikov in gospodarstvenikov tistega časa. Seznam njegovih udejstvovanj v gospodarstvu in politiki ter funkcij, ki jih je opravljal, je dolg, naštejmo le nekatere: ob ustanovitvi Narodne stranke za Štajersko je bil izvoljen v njen izvršni odbor, v času monarhije je bil odbornik v Štajerski kmetijski družbi v Gradcu, bil je član slovenskega Narodnega sveta, član Sosveta likvidacijske komisije za Štajersko, poslanec mariborske oblastne skupščine, podpredsednik vsedržavne stranke Jugoslovanska radikalna kmetijska demokracija (JRKD), poslanec v Narodni skupščini Kraljevine Jugoslavije. Bil je tudi ustanovitelj Vinarskega društva za Dravsko banovino, ustanovitelj in podpredsednik Zveze vinogradnikov in sadjarjev Kraljevine Jugoslavije itd.

Viri in literatura

Viri:

AS 2157 Štibler Miloš, osebni fond.

Ustni viri (informatorji):

- Mark Menaše, vnuk Franca Mravljaka, Kamnik.
- Mojca Antončič, vnukinja Franca Mravljaka, Celje.
- dr. Andrej Rosina, vnuk dr. Frana Rosine, Ljubljana.
- Katja Petovar Grabovac, vnukinja Lovra Petovarja, Ormož.
- Mladen Grabovac, pravnuk Lovra Petovarja, Ormož.
- Davorin Bešvir, Ormož.
- Uroš Herman.

Elektronski viri:

Franjo Pahernik. Spominska soba rodbine Pahernik. Koroški pokrajinski muzej: <http://www.kpm.si/razstave/spominska-soba-rodbine-pahernik/>

Ivan Prekoršek Wikimedia Commons: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ivan_Pekor%C5%A1ek.jpg

Baš, Franjo: Ivan Prekoršek. Slovenski biografski leksikon:

<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi458247/>

Časopisni članki: *Digitalna knjižnica Slovenije, dLib.si*

Domovina, leto XVI, št. 1, 5. januar 1933.

Domovina, leto XVIII, št. 3, 17. januar 1935.

Edinost, št. 131, str. 6, 13. maj 1906.

Jutro, leto II, št. 99, 27. april 1921, str. 1.

Jutro, leto XIII, št. 22, 27. januar 1932 (Manifestacija sloge in odločne volje).

Jutro, leto XIII, št. 91, 20. april 1932 (Ustanovitev krajevne organizacije v Ptujju).

Jutro, letnik XIII, št. 44, 22. junij 1932.

Jutro, leto XV, št. 48, 28. februar 1934.

Kmeti list, leto XIV, št. 1, 4. januar 1933.

Narodni list, let. III, št. 48, 26. november 1908.

Narodna sloga, leto 1, št. 1, 7. november 1931.

Narodni list, let. II, št. 49, 7. november 1907 (Glavni odbor narodne stranke).

Narodni list, letn. III, št. 46, 12. november 1908.

Narodni list, letn. III, št. 47, 19. november 1908.

Narodni list, letn. IV, št. 53, 10. december 1909 (III. glavni zbor Narodne stranke v Celju).

Narodni list, letn. VI, št. 51, 23. november 1911 (Slovensko gledališče v Celju).

Narodni list, letn. VII, št. 41, 10. oktober 1912 (Glavni zbor Narodne stranke v Celju).

Nova doba, letn. I, št. 2, 8. januar 1919 (Dramatično društvo v Celju).

Nova doba, letn. I, št. 3., 11. januar 1919.

Nova doba, letn. I, št. 15, 22. februar 1919 (Dramatično društvo Celje).

Nova doba, letn. I, št. 32, 5. april 1919 (Iz jugoslovanske demokratske stranke).

Nova doba, letn. I, št. 57, 5. junij 1919.

Nova doba, letn. I, št. 100, 13. september 1919.

Nova doba, letn. II, št. 116, 28. september 1920.

Nova doba, letn. II, št. 142, 27. november 1920.

Nova doba, letn. III, št. 50, 28. april 1921.

- Nova doba*, letn. IV, št. 32, 18. marec 1922.
Nova doba, letn. V, št. 31, 15. marec, 1923.
Nova doba, letn. V, št. 32, 17. marec 1923
Nova doba, letn. VI, št. 108, 23. september 1924.
Nova doba, letn. IX, št. 29, 12. marec 1927.
Nova doba, letn. V, št. 69, 21. junij 1927.
Nova doba, letn. X, št. 36, 30. marec 1928.
Nova doba, letn. XI, št. 25, 28. marec 1929.
Nova doba, letn. XI, št. 27, 5. april 1929.
Nova doba, letn. XIV, št. 36, 2. maj 1932.
Nova doba, letn. XV, št. 84, 16. oktober 1933.
Nova doba, letn. XV, št. 85, 20. oktober 1933.
Nova doba, letn. XV, št. 102, 18. december 1933.
Nova doba, letn. XVII, št. 18a, 3. maj 1935.
Novine: Dolnja Lendava, leto XXI, št. 16, 22. april 1934.
 Prekoršek, Ivan (Prispevki k zgodovini društvenega življenja celjskih Slovencev. *Nova doba*, letn. III, št. 53, 5. maj 1921, str. 1, 2 ter nadaljnje številke 54, 55, 56, 57).
Slovenec, letn. XLIX, št. 96, 29. april 1921.
Straža, letn. XV, št. 9, 22. januar 1923.
Straža, letn. XV, št. 28, 26. februar 1923 (Imena tistih obrtnikov, ki si še zanaprej želijo dr. Kukovčevega centralističnega biča).
Tabor, letn. 4, št. 15, 20. januar 1923, str. 1.
Tabor (Narodni list), letn. IV (II), št. 218 (39), 27. september 1923.
Tedenske slike: priloga Domovini, letn. VII, št. 46, 12. november 1931.
Učiteljski tovariš, letn. 46, št. 17, 20. april 1906.
Volja naroda, letn. I, 1918, št. 28.

Literatura:

- Balkovec, Bojan, Zaradi prepričanja ali koristi? Prestopi kandidatov na starojugoslovanskih volitvah. *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 2, 2000, str. 21–36.
 Balkovec, Bojan, *Druge volitve v skupščino*. Slovenska kronika XX. Stoletja, 1900–1941. Ljubljana: Nova revija, 1995, str. 286.
 Balkovec, Bojan: Vpliv volilne zakonodaje na izide parlamentarnih volitev v Narodno skupščino leta 1920 in 1923. *Zgodovinski časopis*, leto 42, št. 3, 1988, str. 433–447.
 Filipič, France, *Mravlje, Milan*. Enciklopedija Slovenije, 7, Ljubljana 1993.
 Filipič, France, *Adolf Ribnikar*. Enciklopedija Slovenije 10. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996.
 Fugger Germadnik, Rolanda, *Iz vojne v novo državo*. Razstavni katalog. Celje: Pokrajinski muzej, 2019.
 Goropevšek, Branko, Ivan Prekoršek – potovalni učitelj Ciril Metodove družbe na slovenskem Štajerskem: poti in stranpoti slovenske politike poti na Štajerskem v letih 1908–1912. *Studia Historica Slovenica*, letnik 4, št. 1–2, 2004, Hartmanov zbornik.
 Herman, Uroš, *Liberalizem na Celjskem med leti 1918 in 1921*: magistrsko delo. Maribor, 2016.
 Kos Durjava, Matej, *Socialno življenje na Pohorju v 19. in 20. stoletju*: magistrsko delo. Ljubljana, 2005
 Kreačič, Goranka, Miloš Štibler (1882–1969), zadružnik in publicist. *Arhivi*, letnik 39, št. 2. 2016, str. 179–206.
 Lazar, Tomaž, Baron Hans Kometer in njegova zbirka starin z dvorca Pukštajn. *Kronika*, leto 63, 2015, št. 2, str. 293–318.

Odvetnik in oblast: dr. Igor Rosina (1900–1969).

Ogrizek, Emica, Območje občine Kidričevo in njeni ljudje v gradivu okrožnega sodišča v Mariboru 1898–1941. V: *Zbornik občine Kidričevo*, 2010, str. 186–199.

Perovšek, Jurij, Politična podoba Celja v letih 1918–1941. *Studia Historica Slovenica*, leto 14, št. 2-3, 2014, str. 455–477.

Perovšek, Jurij, *Ukinitev Deželne vlade za Slovenijo*. Slovenska kronika XX. Stoletja, 1900–1941. Ljubljana: Nova revija, 1995, str. 265.

Perovšek, Jurij, Organizacijsko-politična slika liberalnega tabora v letih 1918–1941. *Prispevki za novejšo zgodovino*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, letnik 57, št. 1, 2017, str. 313–346.

Perovšek, Jurij, Idejni in politični oris Gregorja Žerjava. *Studia Historica Slovenica*, leto 11, 2011, št. 2-3, str. 313–346.

Ravnihar, Vladimir, *Mojega življenja pot: spomini dr. Vladimira Ravniharja*. Ljubljana: oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1997. Historia: znanstvena zbirka oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Stiplovšek, Miroslav, *Banski svet Dravske banovine 1930–1935*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006.

Stiplovšek, Miroslav, Slovenski parlamentarizem 1927–1929.

Škoro Babič, Aida, Košir, Matevž, *Spomini Josipa Breznika od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2014.

Šnuderl, Makso, *Osvobojene meje. Kronika Maribora in slovenske severne meje v letih 1918/1919*. Maribor: Obzorja, 1968.

Šorn, Jože, *Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919–1924*. [Uredila Neven Borak, Žarko Lazarevič]. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1997.

Štambuk-Školić, Marina, Matijević, Zlatko, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918–1919. *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, vol. 14, 2008, št. 1.

Ude, Lojze, Boj za Maribor in štajersko Podravje I. 1919/19. *Zgodovinski časopis*, leto XV, 1961, str. 65–156.

Urek, Ivan, *Zakaj odklonil Globoko*: 1938.

Verdinek, Alenka, *Skromnost, prijaznost in dobrot*. Štirje rodovi rodbine Pahernik iz Vuhreda. Slovenj Gradec: Koroški pokrajinski muzej, 2018.

Vodušek Starič, Jerca, *Slovenski špijoni in SOE 1938–1942*. Ljubljana: samozaložba, 2002.

Vovko, Andrej, Podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 54, št. 2, 1980, str. 351–3.

Vovko, Andrej, *Odborniki in članstvo podružnic Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2004.

Vovko, Andrej, *Mal položi dar ... Portret slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1994.

Žuraj, Marko, *Med regionalizmom in jugoslovanstvom: liberalizem na Štajerskem med letoma 1918 in 1923*. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, 2010.

SUMMARY

“Important is the friendship that remains”: A Story of Friendship and Political Activities of Five Young Liberals

Goranka Kreačič

The article focuses on five friends and secondary-school classmates and their embeddedness into the dynamic period and events before the disintegration of Austria-Hungary and formation of the new state, as well as in the inter-war period: the forestry engineer Franjo Pahernik, the manager of the state hospital in Celje Ivan Prekoršek, the classical philologist Franc Mravljak, and the economist Lovro Petovar. Acting as a connecting link, Miloš Štibler (1882–1969), a cooperative member and journalist, was part of this group for more than sixty years. Ivan Prekoršek's (1883–1968) career spanned over a period of about 30 years, i.e. from 1906, when he became a member of the Executive Committee of the National Radical Secondary-School Students, to 1938, when he was not elected for his third term in the National Assembly. He was one of leading young-liberal politicians who strove for Slovene Celje. In the 1930s he stood for election and was elected to the Kingdom of Yugoslavia's National Assembly twice.

Franjo Pahernik (1882–1976) was involved in politics to a lesser extent, he engaged mostly in sustainable management of his forests. In the years 1931–1935 he was a member of the Kingdom of Yugoslavia's National Assembly. He was famous for his patronage; the construction of a few schools, churches, as well as a *Sokol* building in Radlje ob Dravi was a result of his initiative or financial support.

Franc Mravljak (1882–1970), who came from a family of landowners on Pohorje, was the fourth link in this chain of Maribor-based secondary-school students. Along with Prekoršek, he was a member of the Executive Committee of the National Radical Secondary-School Students; he was General Maister's adjutant in the period of fights for the northern border. He was the headmaster of *gimnazija* in Celje and years-long member of the Municipality of Celje's City Council before the war, as well as honorary president of the Celje Drama Society.

Lovro Petovar (1882–1957), who joined this group of friends somewhat later, i.e. during the formation of the National Party of Styria, was perhaps the group's most successful member. He was one of the most prominent politicians and economists in Prlekija at the time. The list of his activities and posts is long, let us mention only those from the beginning and end of his career: in the period of Austria-Hungary he was a committee member in the Styrian Agricultural Society in Graz, in the 1930s he was a member of the Kingdom of Yugoslavia's National Assembly.

Miloš Štibler, Franjo Pahernik, Ivan Prekoršek, and Franc Mravljak were classmates in the state-run *gimnazija* in Maribor; they reached adulthood and formed their *weltanschauung* in a period marked by strained national relations in Lower Styria, which had a permanent impact on their personalities and subsequent operation. Pahernik and Štibler established cooperative savings banks in the Drava region and on Pohorje already as secondary-school students. All of them were active in the liberal movement of Slovene students' academic societies, in the National Radical Secondary-School Students, where they advocated, inter alia, for the establishment of a Slovene university in Ljubljana. Lovro Petovar, who shared their views, joined them somewhat later. This group of five friends was involved in all paths and side ways trodden by the Slovene liberal camp in the inter-war period, ranging from languishing to reaching for the stars, from its bitter fall to its fragmentation in numerous parties of all sizes that paved the way to the inferno of World War II.

ISSN 0350-5774

ZČ | Ljubljana | 75 | 2021 | št. 1-2 (163) | str. 1-301